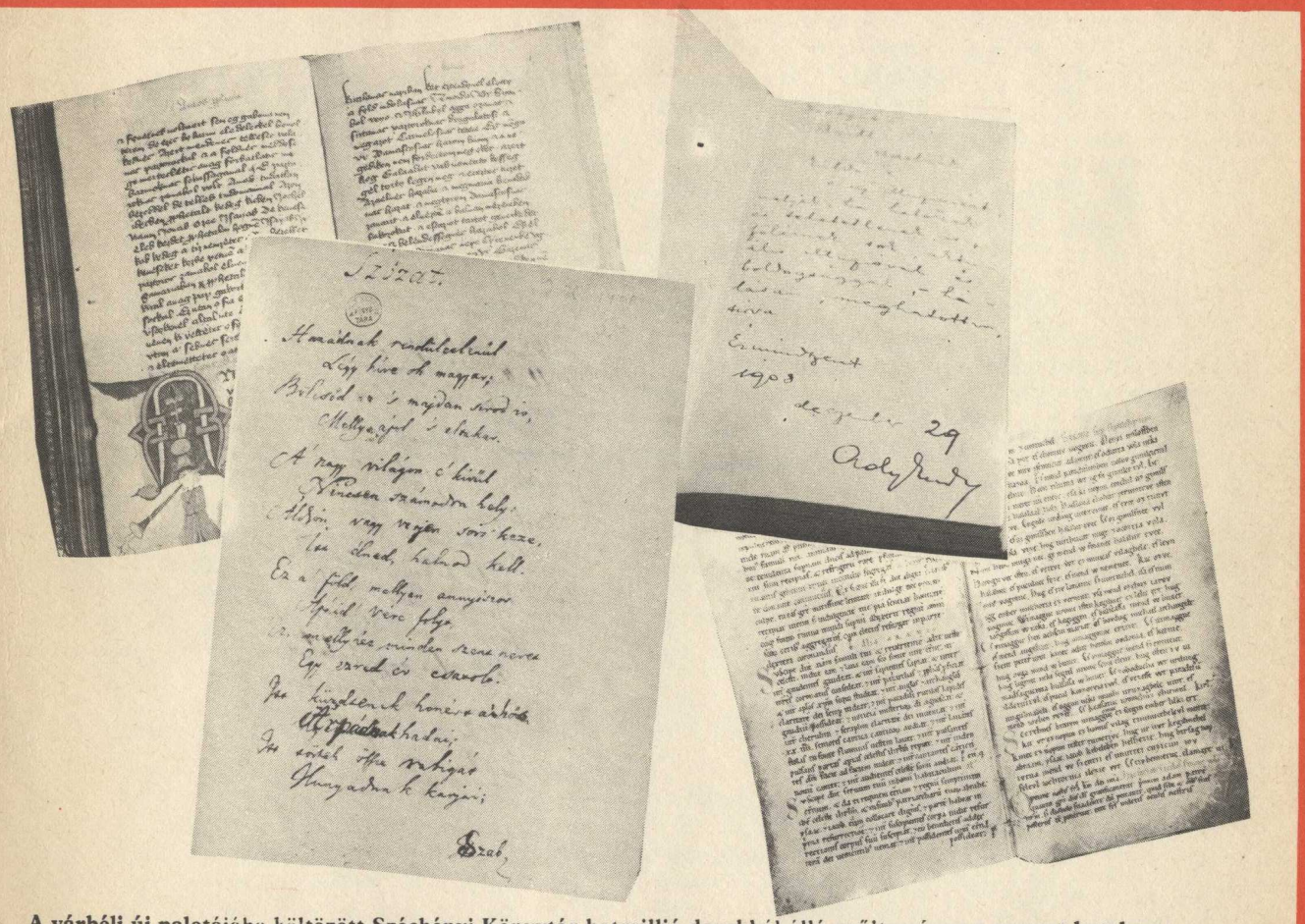
ÉDES ANYANYELVÜNK

IX. ÉVFOLYAM 3. SZÁM
1987. JÚLIUS–SZEPTEMBER
ÁRA: 10,50 FORINT

A várbéli új palotájába költözött Széchényi Könyvtár hatmillió darabból álló gyűjteménye a nemzet hatalmas szellemi kincsét foglalja magába, legrégibb nyelvemlékeinktől nagy íróink eredeti kéziratáig.
(MTI fotó – Cser István, Raffael Csaba, Pólya Zoltán)

A tartalomból

Deme László:
Ki kicsoda
a rádiózásban?
Kovács Kornélia:
Pályadíjnyertes
diákok
Lőrincze Lajos:
Lassan haladunk...

Grétsy László:
Öreg asszony
nem vénasszony!
Szathmári István:
Gebinesedik, butikosodik
Fábián Pál:
Utcanévírási szabályaink
pontosítása

Kürti András:
Sántító hírek
Koltói Ádám:
Öszvérriport a rádióban
Rácz Endre:
Ki porából nőttél...
Bíró Ágnes:
Kiskata...
ez a rendes neve?!"
Holczer József:
Diákok aranyköpései

ÉDES ANYANYELVÜNK

Megjelenik
a Magyar Tudományos Akadémia anyanyelvi, helyesírási és magyar nyelvészeti bizottságának, valamint a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak és a TIT országos magyar nyelvi választmányának támogatásával.
A szerkesztő bizottság elnöke:
Lőrincze Lajos
Szerkesztő bizottság:
Deme László,
Fábián Pál,
Fülöp Lajos,
Grétsy László,
Heltainé Nagy Erzsébet,
Kovalovszky Miklós,
Ladó János,
Rácz Endre,
Somogyi Béla,
Szepesy Gyula,
T. Urbán Ilona
Felelős szerkesztő:
Bencédy József
Szerkesztő:
Csatár Imre
A rajzokat Dallos Jenő és Kaján Tibor készítette.
Szerkesztőség:
Budapest,
Batthyány u. 3
1015
Telefon: 156-492
Kiadja:
a Lapkiadó Vállalat
Felelős kiadó:
Siklósi Norbert
vezérigazgató
Megjelenik negyedévenként.
Egy szám ára: 10,50 Ft.
Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a hírlapkézbesítő postahivataloknál és a Posta Központi Hírlapirodánál (postacím: Budapest, V., József nádor tér 1. 1900) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-961 62 pénzforgalmi jelzőszámra. Előfizetési díj: félévre 19 Ft, egy évre 38 Ft. Külföldiek részére előfizethető a „Kultúra" Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalatnál, H–1389 Budapest, postafiók 149.

Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (877864/09)
Szolnoki Nyomda
Felelős vezető:
Gombkötő Béla igazgató
INDEX: 25 224
HU ISSN 0139–0457

Őszvérriport

a rádióban

A mikrofongazda az „illetékes" személy kacskaringós mondatai után egyenes kérdést tesz föl: „Volt tudomása a tanácsnak az iskolában uralkodó állapotokról?"

A nyilatkozó folytatja a száraz szivacsszöveg gyártását: „A társadalmi demokrácia intézményi szintű funkcionálásának vonatkozásában megállapításra került..." – mondja, mondja meg- és felfoghatatlanul. A riporter közbevillanó kédéseit elnyeli a válasz gomolygó ködfelhője.

Manapság egyre több az ilyen beszélgetés a rádióban és a televízióban. A riporterek nyílt, őszinte közeledéseközelítése elől „struccalapállású" nyilatkozatokba bújnak a hivatali vezetők. Olyan ez, mintha a szembejövő ismerősnek köszönni akarnánk, már-már nyújtjuk is a kezünket, de ő a fejét elfordítva átvág a túloldalra. Így nem jöhet létre igazi találkozás. A gondolatok is elkerülik egymást.

A demokratikus közélet és a nyitott közgondolkozás hasonló tartalmú beszédet és beszélgetést igényel. A pontos és világos fogalmazás közügyekben nem kegy, hanem a közösség-képviseletből adódó kötelesség. Ezt azonban nem akarja vagy nem tudja még mindenki teljesíteni, például a rádióbeli nyilatkozatokban.

A riporterek, műsorvezetők legtöbbje már (különösen a *168 órában*, a *Déli krónikában*, az *Esti magazinban*, a tévé *Ablak* és *Hírháttér* adásaiban) tudatosan és felkészülten, felelősséggel és bátran törekszik a nyílt szavú párbeszédekre. A hivatalban-hivatalból nyilatkozók között azonban még kevés a méltó társ ebben. A testre szabott kérdésekre bő konfekció-választ adnak; az egyéni alkotású mondatokra panelszöveggel felelnek; a téma- és emberközeli szavakra messziről kongó közhelyekkel „reagálnak".

Így születnek az *őszvér*riportok: a riporter kérdése kiváló, de az illetékes válasza már nem ilyen.

Koltói Ádám

Tartalom

Koltói Ádám: Őszvérriport a rádióban . . . . . BII
Deme László: Ki kicsoda a rádiózásban? 1
Lőrincze Lajos: Lassan haladunk 2
Kovács Kornélia: Pályadíjnyertes diákok 3
Grétsy László: Öreg asszony nem vénasszony!. 4
Kürti András: Sántító hírek 4
Rácz Endre: Ki porából nőttél 5
Szathmári István: Gebinesedik, butikosodik 5
Pásztor Emil: „...Kit, mint gyermekünket, úgy szerettünk téged?"
R. E.: Arany János különös egyeztetéséhez 6
Dobóné Berencsi Margit: Nagy László: Szerelem emléke 7
Berényi Zsuzsanna Ágnes: Mesélő fák 8
Biró Ágnes: „Kiskata... ez a rendes neve?!" 9
Csetneki Sándorné: Régi és újabb szólásainkról 10
Rozslay György: Téves szóválasztások 10
Holczer József: Diákok aranyköpései. 11
Deme László: Hangsúlyozási kérdések 12
Fábián Pál: Utcanévírási szabályaink pontosítása 13
Graf Rezső: Tisztelt Gyártó! 14
Heltainé Nagy Erzsébet: Társadalmi igények Akadémiánk előtt 15
Az anyanyelv hete. 15
Kovalovszky Miklós: Bernáth Béla: A szerelem titkos nyelvén 15
Nyelvi játékok 16
Postaláda . . . . . BIII
Németh Emil: Remek rímek . . . . . BIV

A MAGYAR NYELV MÚZEUMA
SZÓTÁRI JAVÍTÓHELY-SZÉTMÁLOM

Ki kicsoda a rádiózásban?

A kérdést – ha furcsán hangzik is – nem mi tettük fel így, hanem maga az élet, a mindennapi gyakorlat, mégpedig többféle rádióműsor elemzése során. (S magában talán sok rádióhallgató is, egy-egy adáson eltöprengve.) – Íme, néhány részlet a válaszból, s főleg a hozzá vezető megfontolásokból.

Ismételjük el kiindulásul: a rádiót, a televíziót (s nemritkán a nyomtatott sajtót is) tévesen emlegetik „tömegkommunikációs" eszközöknek. A kommunikáció ugyanis két félnek közvetlen és egyenrangú kapcsolata, tudattartalomcseréje. Az említett eszközök ilyennek megteremtésére nem alkalmasak, csak tájékoztatásra; segítségükkel a tudattartalom áramlása egyoldalú, egyetlen irányú, fölülről lefelé ható. Ezért valósabb a hangos és írásos hírközlést „tömeg*tájékoztatás*"-nak nevezni; olyan folyamatnak tekintve, melyben a hamarabb és jobban informált fél (az „adó") közli ismereteit az információra váróval (a „vevővel"); s ha születik is visszajelzés, az csupán részleges és késleltetett.

Így tehát a rádió nem beszél(get)het a hallgató*val*, csupán a hallgató*hoz* szólhat. Ennek legtisztább esete a hírek, tudósítások, közlemények, kommentárok és hasonlók elmondása, ahol egy pillanatig sem kétséges, hogy a rádiós beszélő az „adó", s a rádióhallgató a „vevő", hiszen őhozzá szól, aki beszél. – Nagyjából ugyanilyen világos a helyzet akkor, amikor összetettebb műsorokban (Déli krónika, Esti magazin, Napközben) a műsorvezető közvetlenül a hallgató(ság)hoz szól, azaz ő az információadó, a hallgató az információvevő (olykor mint „címzett", máskor szinte csak mint „megfejtő").

Változik azonban a képlet, ha ugyanez a műsorvezető a stúdióban ülő vagy a külső helyszínekről odakapcsolt szakértőkkel beszél(get). Akkor ő nem információadó, hiszen beszédpartnerétől kér információt (időjárásról, közlekedésről, eseményekről stb.). De nem is információvevő, hiszen nem önmagának kéri az információt, hanem a hallgató(k)nak. – Mi hát akkor? Afféle *összekötő láncszem* kettejük – azaz a beszéltetett beszélő és a rádióhallgató – között; voltaképpen a

„Nem baj, ha tegeződünk, öregem?"

megszólaltatott felé a hallgatót, a hallgató felé a megszólaltatottat képviseli.

Ugyanez a helyzete a riporternek, az interjúbeli kérdezőnek is. Nem magának, nem a maga számára kell kíváncsiskodnia, hanem a hallgatónak, a hallgató számára; nem arról faggatva őt, ami őt magát érdekli, hanem ami a hallgatókat érdekel(het)i. Az a riporter tehát, aki „bensőséges, oldott" beszélgetésre törekszik – mondjuk a miniszterhelyettessel, a vállalatvezetővel, a színházigazgatóval, de akár a meteorológussal is –, valójában nem összeköti a valóságos információadót (ti. a kérdezettet) és a valóságos információvevőt (ti. a rádióhallgatót), hanem épp *közéjük áll;* olyasféle érzésre kárhoztatva ezzel az utóbbit, mintha annak egy véletlenül nyitva felejtett ablakon át kellene beleskelődnie (illetőleg hát behallgatóznia) azokhoz, akik igen jól érzik magukat és értik egymást – őnélküle, s még csak nem is „őneki".

Az egyes műsorokat s azon belül a közönségnek, a hallgatónak figyelembevételét (de még inkább: figyelmen kívül hagyását) jellemzi tehát, nem is túlzottan közvetve, hogy mennyire vannak tekintettel rá, a hallgatóra, amikor nem közvetlenül hozzá beszélnek a rádiósok, hanem „egymáshoz", azaz: műsorvezető a stúdióban ülőkhöz s azok őhozzá, vagy: műsorvezető a terepen vagy a bázishelyen levő tudósítókhoz és viszont; illetőleg: riporter a riportalannyal, interjúkészítő a kérdezettel.

Mai (nem éppen örvendetes, de tényként tudomásul veendő) érintkezési szokásaink ismeretében az már nem különösebben feltűnő, hogy a „belsős" rádiósok – műsorvezetők, tudósítók, riporterek – egymással kölcsönösen tegeződnek, ha különneműek is. De a keresztnéven, sőt becenéven való megszólítás már zavarhatja a hallgatót, mert kívül rekeszti. Mint ezek: „Lesz még egy meglepetésünk. Eláruljuk, *Zoli?*" (műsorvezető a másodvezetőhöz); vagy: „Köszönöm a jelentkezésedet, *Pista*" (ugyanő a kiküldött riporterhez). – Kérdem: kinek a nevében? Csakis a magáéban, kizárva ezzel engem, a hallgatót. Ámde ha ő a „partner", akkor ki vagyok én, s hogyan jövök ahhoz, hogy kihallgassam őket?!

S az efféle személyesség nem áll meg a stúdió ajtaján belül. Ma már nem a Meteorológiai Intézet, a Fővinform, Útinform, Mávinform jelentkezik, hanem X. vagy Y. a maga személyében (még örülhetünk, ha mellesleg megjegyezve, hogy innen vagy onnan). Ám vegyük ezt hitelességre törekvésnek! (Bár hát kinek-minek van nagyobb hitele: egy intézménynek-e, vagy egy személynek, aki ezt képviseli?) – De ma már általános az is, hogy ezeket a „megszemélyesült" intézményeket a műsorvezető a keresztnevükön szólongatja. „Mi pedig élő vonalkapcsolatot tudunk létesíteni a Fővinformmal, ahol most L. Pálma van szolgálatban. – *Pálma,* mi a helyzet most..." És zárásul: „Köszönöm szépen, *Pálma!*" (Már tudniillik én, magácskának; korántsem a rádióhallgatók Önnek, illetőleg – uram bocsá' – az intézménynek!) A másik Informtól így búcsúzik: „Köszönöm szépen, *Zsuzsám;* és most menjünk tovább".

S megy is tovább. Amikor az Útinformtól ezt kérdezi a műsorvezető: „*Márta!* Most arra is kíváncsiak *volnánk,* hogy voltaképpen *honnan* érkeznek ezek a jelentések. Például a legutóbbi percekben *kikkel* tartott kapcsolatot: milyen *megyékkel,* milyen *ügyeletekkel*" – erre az Útinform (azazhogy „Márta") természetesen személyneveket sorol. Vajon mi (hallgatók) erre voltunk-e kíváncsiak?

➡

➡

Vagy örüljünk, hogy nem így hangzott a kérdés: „Mártuskám, drága, áruld el már, hogy…"?!

Mert a tegeződés is túlterjed a belső rádiósok körén. Aki a stúdióba lép, az már „haver". (Na de: a műsorvezetőé, a hallgató kizárásával; vagy a hallgatóé is?) – A meghívott tervezőmérnök szakértőhöz így szól az üdvözlés: „Nem tudom, az utolsó pillanatban estél be; – a hallgatók meg fogják bocsátani a tegezést, de most már K. I. a mi szakértő vendégünknek számít építés–családiház-építés ügyekben. És amúgy is régen ismerjük egymást, kicsit furcsán éreznénk magunkat, hogyha magázódnunk kellene."

De hát ki érezze magát furcsán inkább: a rádiós-e, akinek *vállalnia* kellene azt a szerepet, hogy a hallgatókat képviseli, nem pedig „civil önmagát", csak épp az ő (betolakodó) fülük hallatára; – vagy a rádióhallgatók milliós tömege, amely nem érti: miért a haverját hívta oda a műsorvezető szakértőnek, illetőleg hát miért haverkodik a szakértővel – az ő nevében.

Mondták, leírták, nyomtatásba is adták már egyes rádiósok: ők nem tudják „megjátszani magukat", hogy magázzák a mikrofon előtt azt, akivel mikrofon nélkül tegeződnek. Pedig ez nem szerepjátszás, hanem – mint jeleztük – szerepvállalás. Aki a hallgatók nevében, a hallgatók képviselőjeként, a hallgatók számára beszélget valakivel, az szólítsa úgy és beszéljen vele úgy, ahogy ezt a hallgató tenné; – akinek semmi köze ahhoz, hogy a riporter és a főosztályvezető esetleg osztálytársak voltak, vagy nyaralószomszédok vagy kártyapartnerok; s akinek semmiképp sem természetes, hogy a Rádió „pistázza" és tegezi a Minisztériumot.

Meg hát akad azért egy és más a „Mi a véleményed erről" meg a „Mi az Ön véleménye erről" között. Például: „S mit szól ehhez X. Y. mint az osztály vezetője?"; vagy – a közönséget is bekapcsolva –: „A hallgatókat bizonyára érdekelné a véleménye erről". – S még kollégák között is, mondjuk körkapcsoláskor, megoldható egy „se tegező, se magázó" forma. Például ehelyett: „És nálatok hogy halad a menet, Magyar Pali?", valami efféle: „És Magyar Páléknál hogy halad a menet"; vagy – a hallgatóság nevében –: „De kérdezzük meg Magyar Pál(éka)t, hogy halad a menet őnáluk!"

S a szólító forma helyett az említő nemcsak a körkapcsolásokban használható, hanem kerekasztal-beszélgetések vezetése közben is. Itt még kevésbé szerencsés a „gizikézés" meg „bandizkodás". A téma hitelét, a helyzet komolyságát veszélyezteti, ha a televíziós szakvitában a szociológus hölgy Gyuszinak szólongatja a kutatóintézeti igazgatóhelyettest. – De ha már a szakemberek így ütik meg a hangot (amint kiderült: rendezői utasításra), a műsorvezető semmiképp sem kapcsolódhat ebbe ugyanígy: ő a rádiót és a rádióhallgatót képviseli, a beszéltetett személyeket a hallgatóval kapcsolja össze; s benne a többszemélyes beszélgetés résztvevői a hallgató(ság)t kell hogy lássák. Nem „játssza" tehát, hanem *betölti* a szerepét az ilyen formulákkal (elkerülve az „amint mondtad" meg az „amint Pali mondta" típusú megoldásokat): „Amint Kovács Pál említette"; illetőleg, ismét csak bekapcsolva a hallgatót: „Amint Kovács Páltól hallottuk…"

Zavarja ez a rádiósok spontaneitásérzetét? Eleinte talán igen. De nem (volna) nehéz megszokni. S nem a rádiósnak kell természetesen éreznie magát, hanem a hallgatónak kell természetesnek éreznie őt ahhoz, hogy természetesnek érezze a helyzetet, amelyben őt a rádiós képviseli, s amelybe általa ő maga kerül.

Deme László

Pályadíjnyertes diákok

Anyanyelvi őrjárat címmel 1986 őszén pályázatot hirdettek az ország kereskedelmi szakmunkásképző és szakközépiskolái részére. Az volt a célja, hogy a kereskedelem területén – ahol a nyelvi kommunikáció színvonalának nagy a jelentősége – elősegítse a helyes nyelvhasználat terjedését, a beszéd- és magatartáskultúra fejlesztését.

A pályázati felhívás szerint a pályázó tanulóknak vagy (legfeljebb 5 fős) csapatoknak példákat kellett gyűjteniük a kereskedelem területéről a nyelv helyes és helytelen használatára, s e példákat fényképpel vagy más módon dokumentálni, majd értelmezni.

Az eredményhirdetés 1987. május 30-án volt Győrben. Bencédy József értékelte a pályázatokat, majd kihirdették az eredményt. Az első díjat a győri Kereskedelmi Szakközépiskola, Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakmunkásképző Intézet másodéves szakmunkástanulói nyerték el.

Egy részlet a díjnyertes pályázatból: „A… *csípmentes* szó használata terjedőben van nyelvünkben, még a szakirodalom-

Lassan haladunk

Tudjuk, az írás nem mindig pontos és hű képe a hangos, az élő beszédnek, hiszen a hangerőt, a beszéd dinamikáját, lassúbb vagy gyorsabb voltát, a hanglejtést nem nagyon tudjuk írásjelekkel rögzíteni. Arról nem is beszélve, hogy az arcjáték, a kézmozdulat és még sok egyéb is színezheti, kísérheti, értelmezheti az élő beszédet, világosabbá teheti a mondanivalót. Egy kérdőjeles mondat lehet kérés, könyörgés, unszolás, rábeszélés, de felszólítás sőt fenyegetés is, írásban ebből bizony nem sok látszik. Sőt, a fogalmazás sokszor éppenséggel félrevezeti, félrevezetheti az olvasót. Vagy legalábbis bizonytalanságban tartja hosszabb vagy rövidebb ideig.

Sarkadi Imre Elveszett paradicsom című tévéjátékában hallhattuk a következő párbeszédet:

– Sajnálom, hogy most találkoztam veled – mondja a fiú.

– Hol a hangsúly? *Most* találkoztam vagy most *találkoztam?* – kérdi a lány.

A kérdésre a válasz kitérő: Nem tudom, nem vagyok nyelvész…

Az persze az író joga, hogy mit ad szereplői szájába, s hogy kielégítőnek, megfelelőnek tartja-e a választ, amit a leány kérdésére a fiatal orvos, Zoltán ad. Mert hiszen nem öncélú grammatikai kérdésről van szó; a hangsúlytól függ, hogy mit sajnál a fiú, azt, hogy *találkoztak,* hogy egyáltalán megismerték egymást, vagy éppen ellenkezőleg azt, hogy *csak most,* nem pedig régebben. De még olyan értelmezési lehetőségünk is van, hogy: sajnálom, hogy *éppen most,* nem más alkalommal, kedvezőbb körülmények között találkoztunk.

ban is találkozni lehet vele. Mi mégis helytelennek érezzük, mert a következőképpen okoskodunk:

A *-mentes* utótagú összetett szavak olyan határozós összetételek, amelyeknek az előtagja névszó. A *csípmentes* szó tagjai között is olyan szerkezeti összefüggés van, amely kifejezi, hogy a paprikakrém (vagy bármi más) csípősségtől mentes. Ha elhagyjuk a határozóragot, jelöletlen összetételként *csípősségmentes* lenne. Ha viszont az előtagot annyira megrövidítjük, hogy a képzőit is leválasztjuk, s csupán a szótőt hagyjuk meg, az eredeti névszói előtagot igeire változtatjuk, s így az összetétel két tagja közti szerkezeti és jelentésbeli összefüggést is eltorzítjuk."

Egy másik példa: „Egy falusi kisvendéglőben láttuk a következő feliratot: ÁLLANDÓAN ECETESHAL KAPHATÓ. A természetes nyelvérzékkel rendelkező betérő számára azt jelenti, hogy ebben a vendéglőben reggeltől estig csak eceteshalat tudnak fölszolgálni, jóformán nincs is más ételük, állandóan csak eceteshal. Pedig nem ezt akarták a vendégek tudomására hozni, hanem azt, hogy eceteshal bármikor kapható, mert azt mindig tartanak. Ehhez azonban meg kellett volna változtatni a hangsúlyt és vele együtt a szórendet úgy, hogy a leghangsúlyosabb szó az állítmány elé kerüljön. Tehát a helyes mondat ez lenne: ECETESHAL ÁLLANDÓAN KAPHATÓ."

A székesfehérvári Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakmunkásképző Intézet csapata ügyesen gyűjtötte össze azokat a nem megfelelőnek tartott üzletneveket, amelyekkel városukban és környékén találkoztak. Ezek a következők:

A bolt, vendéglő neve:	Címe:	Indoklás:
Fekete-Fehér	Székesfehérvár, Széchenyi utca	A Fekete-Fehér névből esküvői ruhákra lehet következtetni. Itt sokféle az áru, de ezek nem találhatók közöttük.
Tega	Székesfehérvár, Fiskális út	A gyászruháknak vajon mi közük a „Tega" névhez?
Shop – Service	A 8. sz. főút veszprémi bekötő szakasza	Nem derül ki, mit takar ez a név.
Romantic	Székesfehérvár, Sallai utca	Az itt árult ruhák inkább divatos, mint romantikus viseletek.
Liliom	Székesfehérvár, Palotai út	Ennek a kocsmának semmi köze a liliomokhoz.

Reméljük, hogy a pályázatok beadásával és a díjak kiosztásával nem zárult le az „őrjárat", hanem a pályázóknak gondjuk lesz arra is, hogy saját munkaterületükön megszűnjenek az észlelt hibák, a jó példák pedig elterjedjenek.

Kovács Kornélia (Győr)

S azt bizony jó tudni mindenkinek, aki beszél vagy ír, hogy mit is akar a másikkal tudatni, s hogy a másik pontosan meg is értse a közölnivalót.

Ezt az egyszerű mondatot, hogy „lassan haladunk" vehetem dicséretnek is, megrovásnak is; reménységnek is, lemondásnak is. Attól függ, hogy hangzik el a mondat. Lassan *haladunk* – mondja, aki úgy véli, hogy már látszik a siker, már jó irányba megyünk. *Lassan* haladunk – vélekedik az, aki nincs megelégedve az eredménnyel, aki úgy gondolja, hogy a vártnál lassúbb ütemű a haladás.

Ha a kórházból egy levélben ezt a mondatot kapja az érdeklődő hozzátartozó a betegtől, hogy *„lassan gyógyulok"*, bizony nem tudja, hogy jó vagy rossz hírt kapott-e. Azt tudatták-e vele, hogy szerencsére már elkezdődött a gyógyulás, azaz: lassan *gyógyulok,* ami majdnem azt jelenti – hamarosan egészséges leszek, vagy pedig: *lassan* gyógyulok, azaz: nehezen megy az a gyógyulás, nem írhatok sok biztatót az állapotomról.

A két-két – különben teljesen azonos elemekből álló – mondat különbözik egymástól a hangsúlyozás tekintetében, s e mögött a különbözőség mögött az is rejlik, hogy a *lassan* határozószónak más a jelentése az egyik mondatban, mint a másikban. *Lassan* haladunk, *lassan* gyógyulok, azaz: lassú ütemben, nem megfelelően, nem gyorsan. Lassan *haladunk,* lassan *gyógyulok,* azaz lassanként, nagy nehezen, fokozatosan, észrevehető módon. Megszüntetné az értelmezés és a felolvasás gondját egy kis változtatás a fogalmazásban: *még lassan, csak lassan; egyelőre még lassan; még csak lassan* – ha a haladás, a gyógyulás *lassúsága* a lényeg. *Lassan már; lassan-lassan* – ha a haladás, a gyógyulás tényét akarjuk kiemelni.

Ezt olvasom egyik napilapunk első oldalán: „*Lassan kel* az ősszel vetett búza". Aggodalom vagy öröm van ebben a mondatban? Hogyan olvassuk? *Lassan* kel, azaz (sajnos) nehezen, megkésve, vagy pedig lassan *kel,* azaz most már kel, szerencsére *már kel* az őszi búza. Az újságíró nyilván így gondolta: *lassan* kel; ez derül ki a cikk további részéből is. Formailag azonos a következő mondat az Élet és Tudomány egy régebbi számából: „[a község] lakóinak száma – mint szinte minden környékbeli kisközségé – *lassan csökken*". Vajon fel kellene gyorsulnia a csökkenés ütemének? – kérdezheti a jámbor olvasó. Nem, itt – az előző példával ellentétben – nem a határozószó, hanem az ige kapja a főhangsúlyt: lassan *csökken,* azaz folyamatosan, fokozatosan bár, de egyre *csökken* a lakosság száma.

Külön figyelmet érdemel a *kevés* melléknév félreérthető, félretájékoztató használata. Olvassuk csak el ezt a mondatot, amelyet még régebben írtam ki egyik hetilapunkból: „Hasznos, ha a kávéba-teába *kevés tejet* teszünk: lassítja a felszívódást, védi a gyomrot".

Vajon csak *kevés* tej védi a gyomrot? Valamivel több már ártalmas lenne? Szó sincs róla! Az orvos nem a tej ellen szól, nem a *kevés* szót hangsúlyozza, hanem a divatnak engedve vagy a németesség vádjától félve nem azt írta, ami magyaros és egyértelmű lett volna, hogy *egy kevés* tejet öntünk a kávéba, teába.

A meteorológia jóslataiban több alkalommal is arról értesültünk, hogy „néhány helyen még *kevés* eső lesz". Ami azt (is) jelenthetné, hogy általában esik, szinte mindenhol, bőségesen, csak néhány helyen lesz kevés az eső. A valódi szándék azonban annak a közlése volt, hogy „néhány helyen még lesz egy kevés eső". A sok hasonló példa már úgy megrontja a nyelvérzékünket, hogy már akkor is kételkedik, bizonytalankodik az ember, ha valahol helyes használatban találkozik a *kevés*-sel. Fazekas Lászlónak egy öt évvel ezelőtt megjelent könyvében ezt olvastam: „Őry kibúvót keresett. – *Keveset* értek a dologhoz". Csak nagy nehezen nyugodtam bele, hogy egykori Eötvös-kollégista társam jól használta a kifejezést, hőse valóban *keveset* értett a dologhoz, nem pedig valamelyest, egy keveset.

Lőrincze Lajos

Öreg asszony nem vénasszony

Bármennyire vallom és hirdetem is, hogy nyelvünk csodálatos eszköz, amely mindenkit remekül kiszolgál, mégis egy olyan gondolattal kezdem mondanivalómat, amely gyengíti előbbi megállapításom általános érvényét. Arra jöttem rá, hogy az idős férfiak és nők megnevezésében nem vagyunk elég igazságosak. Ha nem vesszük figyelembe az olyan megjelöléseket, amelyeknek férfi- és női változatuk egyaránt van –

Egy furcsa matuzsálem

öregember–öregasszony, vénember–vénasszony, apó–anyó s még egy-kettő –, vajon mi marad? Kiderül, hogy az idős, sőt nagyon öreg férfiakra olyan pompás szavaink vannak, mint *agg, aggastyán, pátriárka* – ezek mind valamiféle tiszteletet fejeznek ki –, az idős nőkre ellenben szinte csak olyanok, amelyek ellenszenvesnek tüntetik fel a megjelölt személyt: *banya, boszorkány, csoroszlya, satrafa, szipirtyó;* mindezek gyakran még a *vén* jelzővel is megfejelve.

Hogy miért alakult így szókészletünk, arra most nem térek ki, mert messzire vezetne. Ennyit azonban el kellett mondanom ahhoz, hogy megfelelően értékelhessük azt a két példát, amelyre a lapokban bukkanhattunk az elmúlt évben. Íme, az egyik, a Népszavából:

„Rose Kennedy, a Kennedy-klán főnöknője egy esztendeje nem szerepel a nyilvánosság előtt. Egy szemfüles riporternek azonban sikerült lencsevégre kapnia az *idős matrónát* a Massachussets államibeli... villájának parkjában."

No igen, a *matróna!* Ez az egyetlen szó – legalábbis a kellőképpen ismertek közül –, amely idős nőt jelent, s mégis tiszteletet fejez ki, nem pedig gúnyt, rosszallást. Az imént szándékosan nem írtam le, hogy ne gyengítsem a példa erejét. Hogy az idézett részlet megfogalmazója rátalált e szóra, az elismerésre méltó. Az azonban már nem, hogy elébe odatette az *idős* jelzőt is. Ez más eset, mint a *vén szipirtyó, vén banya* esete. Az utóbbi szókapcsolatok már szinte így, a *vén* jelzővel nyomósított formában szilárdultak meg. A *matróna* előtti *idős* szó azonban nem egyértelműen nyomósít, inkább egy kissé zavar. Persze nem olyan mértékben, mint, mondjuk, a *hétvégi víkend* vagy a *zenei koncert* jelzője.

Rose Kennedy után, aki az imént idézett részlet megjelenése idején 94 éves volt, tehát éppen igen magas kora késztethette az cikkírót az *idős* jelző beszúrására, következzék egy híradás egy még nála is jó egy évtizeddel idősebb nőről. Keresztessy Attila debreceni levéliróm akadt a Hajdú-Bihari Naplóban egy olyan cikkre, amely a megye és alighanem az ország legidősebb asszonyáról, a tavaly százhét éves nyíregyházi Német Károlynéről szól. Amin a levélíró fennakadt, az a cikk címe. Ez ugyanis a következő: „A nyírségi *matuzsálem*".

Lám, már megint egy olyan szó, amely a nagyon magas kort elért emberek közül csak a férfiakra vonatkozik: *Matuzsálem!* Mivel a bibliai *Metuselah,* nálunk hagyományossá vált nevén *Matuzsálem,* aki a biblia szerint 969 évet élt, férfi volt, sőt Noé nagyapja, nagyon idős nőt *matuzsálem*nek nevezni ugyanolyan stílustalan, mint amikor egy férfiról azt írják, hogy *Éva-kosztümben* ment kifosztani egy bankot. (Egyébként ez sem költött példa; egyik hetilapunkban találkoztam vele idén tavasszal.) Hacsak nem olyan stílusművész veszi tollára ezt a nevet, mint például Petőfi, akinek hőse, Bolond Istók egy „vén anyó" vacsoravendégeként így morfondíroz magában:

„Ez a *Matuzsálemína*
Hogy kitett magáért!"

No igen. A költő mindenre képes. Még a férfit is nővé tudja gyúrni. A magyar nyelv nagy mágusának, Kosztolányi Dezsőnek sorai jutnak eszembe:

„Az ostobák prózai és költői szavakról beszélnek. Ezeknek a *virág* költői, de például a *kefe* prózai. Holott a kefe, ha költő veszi kezébe, s fölemeli a végtelenbe, szinte bimbókat hajt." (Pesti Hírlap 1933. október 1.)

Grétsy László

Sántító hírek

A franciaországi választások előtti napon írta az Esti Hírlap: „Kis többség esetén járható út lenne Chaban-Delmas volt miniszterelnök személye...". – Járható út? Gyalogosokat, kerékpárosokat talán még elbírna a nagy tekintélyű miniszterelnök, de gépkocsikat már aligha.

*

„Úgy kígyózott át a védelmen, mint kés a vajon" – dicséri meg a csatárt a Népszabadság munkatársa a lap 1986. március 24-i számában. Azt a kis késit! Vajon milyen anyagból lehet egy kígyózó kés?

*

„Amikor kiderült, hogy a magiszter elszerette egyik szenátorának feleségét, szerelmi tragédia kibontakozásában reménykedtünk..." – olvasható a Népszabadság 1987. február 7-i számában a tévé-szemle rovatban. – Tragédiában reménykedni? Ugyan, ugyan!

*

A Népszabadság 1987. évi február harmadiki számának Türelemjáték című cikkéből: „Jókora pofont kapott teniszsportunk a hét végén. No, nem megsemmisítő taslit, csak amolyan kijózanítót." – Mekkora lehet egy megsemmisítő tasli?

*

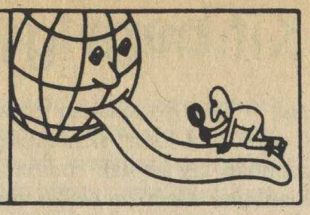
A Magyar Hírlap Rikkancsbánat című cikkéből: „Nánási László nem szégyelli, hogy immár tíz esztendeje rikkancs. Újságos bódéja előtt már reggel öttől tülekednek..." – Ha a rikkancs (az értelmező szótár szerint) 'mozgó utcai újságárus', akkor a bódéjában üldögélő férfiú hogyan lehet rikkancs?

Kürti András

Reménykedők

NYELVÜNK VILÁGA

Ki porából nőttél...

Ismeretes, hogy vonatkozó névmásainkat olykor rövidebb alakjukban használjuk. Így az *amely* névmás helyébe elég gyakran kerül a *mely* forma, de az is megesik – főleg az irodalmi nyelvben és a közmondásokban –, hogy az *aki* helyett *ki*, az *ami* helyett *mi* szerepel; például: „*Ki* korán kel, aranyat lel"; „*Mit* rákentek a századok, Lemossuk a gyalázatot!" (Petőfi: Nemzeti dal) Egyébként ez a rövidebb forma az eredetibb; a hosszabb alakba úgy került bele a szókezdő *a* hang, hogy a vonatkozó névmás összeforrt az előtte álló mutató névmással. Így lett *az ki*-ből *akki*, majd *aki*, *az mely*-ből *amely*, *az mi*-ből *ami*. Ez a bővülés azért is hasznos volt, mert segítségével a vonatkozó névmás világosan elkülönült a megfelelő kérdő névmástól.

Rövidebb alakja azonban – legalábbis az írásban – egybeesik a kérdő névmással. Ez a körülmény írott szövegek felolvasásában, költemények előadásában olykor zavart, tévedést okoz, sőt vitát is kiválthat. Azt még csupán megmosolyogjuk, ha egy-egy kisdiák a dőlt betűs szót hangsúlyozva, ekképpen mondja el János vitéznek az Iluska sírján nyílt rózsához intézett szavait: „*Ki* porából nőttél, árva kis virágszál, Légy hűséges társam vándorlásaimnál". Helyesen persze így kell hangsúlyozni: „Ki *porából* nőttél (azaz: aki porából nőttél), árva kis virágszál ..." Mint e példa is mutatja, a vonatkozó névmást nyomatéktalanul ejtjük. A kérdő névmás viszont erős hangsúlyt kap, s megváltozik a vele kezdett mondatnak a hanglejtése is. De persze így ejtve a „*Ki* porából nőttél" mondat ezt jelentené: kinek a porából nőttél? Márpedig itt szó sincsen ilyesmiről.

Mint mondottam, ezen a tévedésen még csak mosolygunk, de már bosszúsan csóváljuk a fejünket, ha egy felnőtt a következőképpen hangsúlyozza József Attila „Thomas Mann üdvözlése" című versének ismert sorait: „Mondd el, *mit* szoktál, bár mi nem feledjük". Természetesen itt is hibás a kérdő névmásként való értelmezés, a mondatban ugyanis vonatkozó névmás van: „Mondd el, mit *szoktál* ...", vagyis: mondd el azt, amit szoktál.

Megeshet azonban, hogy mindkét értelmezés, tehát mindegyik hangsúlyozás megállja a helyét. Egy kitűnő színésznőnk Radnótinak „Nem tudhatom" című költeményét szavalva a televízióban, a mi szempontunkból kritikus verssort így hangsúlyozta: „tudom, hogy merre mennek, *kik* mennek az uton", azaz a *kik* szót kérdő névmásnak fogta fel. Eszerint a *tudom* állítmánynak két egyenrangú tárgyi mellékmondta volna, tehát a verssort a következőképpen érthetnénk: tudom azt, hogy merre mennek, és hogy kik mennek az úton. Ezt az értelmezést az a körülmény is támogatja, hogy az előző sorban szintén két egyenrangú tárgy kapcsolódik a *tudom* igéhez: „S ha néha lábamhoz térdepel | egy-egy bokor, *nevét is, virágát is tudom*". Mindamellett legalább enynyire jogosult vonatkozó névmásnak tekinteni a *kik*-et, tehát a verssort így mondani és értelmezni: „tudom, hogy merre mennek, kik *mennek* az uton"; vagyis: tudom, hogy merre mennek azok, akik mennek az úton.

Hasonló problémába ütközünk József Attilának egy másik versével kapcsolatban. Ebben a hangsúlyos *hogy* kérdőszónak és a hangsúlytalan *hogy* kötőszónak az írásbeli egyalakúsága okozza a kétértelműséget. A Dunánál című vers kezdő sorairól van szó: „A rakodópart alsó kövén ültem, | néztem, *hogy* úszik el a dinnyehéj". A *hogy* itt kétségtelenül nyomatékos, 'hogyan' jelentésű. A folytatás hangsúlyozása azonban már vitás: „Alig hallottam, sorsomba merülten, | *hogy* fecseg a felszín, hallgat a mély"; vagy pedig: „Alig hallottam sorsomba merülten, | hogy *fecseg* a felszín, hallgat a mély". Az utóbbi értelmezés valószínűbb, mert ez esetben a *hogy* kötőszónak hangsúlytalan ejtése lehetővé teszi az utána álló kifejezések nyomatékos szembeállítását: „hogy *fecseg* a *felszín*, *hallgat* a *mély*".

Rácz Endre

Gebinesedik, butikosodik

A Ludas Matyi egyik humoros írásában olvastam a következő mondatot: „Bele kell törődnünk *feleim*, hogy a sport is *gebinesedik*, *butikosodik*, mind több lesz a szerződéses családi vállalkozás."

A ténymegállapításon kívül – hogy tudniillik bele kell törődnünk: a sport területén is megjelent a családi vállalkozás – különösen három szó teszi tréfássá, humorossá a mondatot, és hozzátehetjük, az egész kis írást: a *feleim* megszólítás, továbbá a *gebinesedik* és *butikosodik* ige.

A *feleim* megszólítás azért humorkeltő, mert a XII. század végi Halotti Beszéd komor-ünnepélyes hangulatát is felidézi, jóllehet persze azt szintén tudjuk róla, hogy a *felebarát*, *feleség* szóban még meglévő és 'társ, embertárs' jelentésű *fél* szavunk ma már régies eleme nyelvünknek. Viszont a *feleim* mégiscsak tiszteletteljesnek mondható nyelvi elemét az írás szerzője tartalmilag és formailag a lehető legmaibb és inkább az alsóbb nyelvi réteghez tartozó két szóval hozza kapcsolatba, a *gebinesedik* és *butikosodik* valójában egyéni képzésű igével.

A *gebines* – amelynek a jelentését az Értelmező Kéziszótár így írja körül: 'olyan vendéglátóipari vagy kereskedelmi vállalkozó, aki meghatározott összeg lefizetését vállalva, elszámolási kötelezettség nélkül gazdálkodhat a rábízott árukészlettel' – a 'nyereség, haszon' értelmű német *Gewinn* származéka. A gebinest egyébként hivatalosan *önelszámoló*-nak, *szabadkasszás*-nak nevezik. A *gebin*, *gebines* – mint a Nyelvművelő Kézikönyv utal rá – az utóbbi évtizedekben tűnt fel, előbb a vendéglátóipar és a kereskedelem, majd a mindennapi társalgás nyelvében. Argotikus színezetű, gyakran rosszalló vagy éppen gúnyos hangulatú szó.

A *butik* még újabb, csak az Értelmező Kéziszótár tárgyalja röviden. Valójában a 'kezdetleges kisbolt, különösen italmérés vagy falatozó' értelmű *butik* különfejlődéseként jött létre. Jelentése: 'különleges divatárut árusító kisebb bolt'. A Történeti-etimológiai szótár szerint a *butik* német eredetű, a németbe pedig a franciából került át, és végső soron arra a görög–latin szóra megy vissza, amelyből *patika* szavunk is származik. A *butik* utóbb keletkezett jelentését az Értelmező Kéziszótár helytelennek tartja.

A *gebines* és a *butikos* melléknévnek, illetőleg főnévnek idézett mondatunkban az *-edik*, *-odik* igeképzővel ellátott alakja szerepel. Ezek a képzett formák igen gyakoriak, ezért nem is nagyon tűnik fel, hogy újszerű, valójában egyéni képzéssel van dolgunk.

Szathmári István

„...Kit mint gyermekünket,

Alig több mint száznegyven éve annak, hogy Arany János befejezte a Kisfaludy Társaság pályázatára írt Toldiját, és odajegyezte az utolsó verssor alá: „Vége oct. 23-án, 1846."

A Toldinak 1847. évi, első kiadásában az öreg Bence többek között így beszél a nádasban megtalált Miklóshoz, aki el akar bujdosni – György miatt – Nagyfaluból:

Hát itt hagynál minket, sok derék cselédet,
Kik mint gyermekünket úgy szerettünk téged?
Itt hagynád a Bimbót s Lombárt a hajszását,
Kiknek hét vásáron sem találni mását?

A kiemelt verssor első szavát *(Kik)* Arany később úgy változtatta meg, hogy ne a cselédekre, hanem Miklósra vonatkozzék. Ez a sor az 1867-i, harmadik kiadásban már így hangzik: „... Kit mint gyermekünket ugy szerettünk téged?" (Arany János összes költeményei. Harmadik kötet. Kiadja Ráth Mór.) Így van ez az 1872-i, negyedik kiadásban, sőt az 1883. évi, hatodik kiadásban is, amelyet a halála előtti hónapokban – 1882-ben – még maga a költő rendezett sajtó alá: ezekben is meghagyta a kérdéses *Kit* sorkezdetet, s az utóbbi kiadásban vesszőket is tett: „Kit, mint gyermekünket, úgy szerettünk téged?"

Lehr Albert megjegyzi erről a verssorról az 1882-ben megjelent nagy Toldi-kommentárjának 130. oldalán: „A relativumhoz oppositioképen csatolni az illető személyes névmást *(kit – téged)*, szokatlan ugyan, de helyes." Rácz Endrének – egyébként Lehrt szintén idéző – későbbi fejtegetése szerint azonban „Aranynak említett verssorában helyesebb az első kiadásnak a kritikai kiadás által is szentesített szövegénél maradnunk" (Néprajz és Nyelvtudomány 1957. 103). Rácz itt a kelleténél nagyobb súllyal említi, hogy az 1952-ben megjelent kritikai kiadás az eredeti *Kik* sorkezdést „szentesítette". Idézett tanulmányában már előzőleg is hivatkozik ennek a szövegközlésére: „*Kik*-kel kezdi ezt a sort a kritikai kiadás ... is, s a *Kit* változatot apparátusában sem említi" (102). Rácz akkor – 1957-ben – még nyilván nem vette észre, hogy a kritikai kiadás (Arany János összes művei. II. k. Akadémiai Kiadó, 1952) szövegközlése, sajnos, egyáltalán nem hibátlan. Az pedig, hogy a Toldinak ez a tekintélyes mai kiadása még jegyzetapparátusában sem vesz tudomást a *Kit* változatról, szerintem nem ennek a változatnak az elhanyagolható voltát (sajtóhiba voltát?) bizonyítja, hanem csak azt, hogy a kritikai kiadást sajtó alá rendező Voinovich Gézának valószínűleg föl sem tűnt ez a szövegváltozat.

Rácz Endre egyébként igen logikusan érvel az eredeti *Kik* sorkezdés mellett: „Ezt javallja a *kit ... téged* értelmezős szerkezet szokatlanságán kívül az idézett versrészlet mondatainak párhuzamos felépítése is. Két szemrehányó kérdés követi itt egymást, mindkettőhöz vonatkozó mellékmondat csatlakozik. A második kérdésben a vonatkozó mellékmondat a tárgyhoz kapcsolódik *(»a Bimbót s Lombárt, a hajszását, Kiknek...«)*,

Arany János különös egyeztetéséhez

Feledhetetlen professzoromnak, Pais tanár úrnak egyik kedvelt mondása volt: „A tények sokszor kellemetlenek". Így meg kellett hajtanom fejemet Pásztor Emil világos érvelése előtt. A cikkében kifejtettek alapján ugyanis aligha lehet valószínűnek tekinteni, hogy egy esetleges sajtóhibát, betűtévesztést vittek volna tovább a Toldi újabb kiadásai. Mindamellett ilyesmi is megtörténhet, akár klasszikusaink verseivel kapcsolatban is. Szinte a legutóbbi időkig makacs sajtóhibaként hurcolták tovább a József Attila-kiadások – s persze a rájuk épülő tankönyvek is – azt a betűtévesztést, amely teljesen elszürkítette A Dunánál című költemény szép sorait, ekképpen: „egykedvü, örök eső módra hullt, | *szüntelenül*, mi tarka volt, a mult". Csupán a legutóbbi kritikai kiadás állította helyre a nyilvánvalóan eredeti formát, amely az ellentétezés révén oly szépen illik bele a vers remek gondolati építkezésébe: „egykedvü, örök eső módra hullt, | *szintelenül*, mi *tarka* volt, a mult".

A „*Kit* mint gyermekünket, úgy szerettünk *téged*" mondat egyeztetésében az a szokatlan vonás, hogy a vonatkozó névmás *(kit)* még értelmezőt is kap *(téged)*. A vonatkozó névmás – amely egyébként 3. személyű szokott lenni – azért kap itt 2. személyű értelmezőt, mert a főmondatból belesugárzik a rejtetten ott levő megszólítás 2. személye: „Hát itt hagynál minket, sok derék cselédet *[te], kit...*"

Lehr Albert és Pásztor Emil nézetének valószínűségét megerősíti az a körülmény is, hogy Lehr a Pásztor Emil által idézett helyen rámutat Aranynak egy szinte azonos egyeztetési eljárására, ahol is a 2. személyű megszólításhoz kapcsolódó vonatkozó névmást szintén egy 2. személyű, vele esetben is megegyező névmás követi, ugyancsak értelmezői szerepben:

Te, kit aranyhímes pólyába kötöztek
S fednek születésed érdemcsillagi,
Kire gondolkozni sem szorult *magadra*,
S minden gondolatod más találja ki:
Ily halál sohasem fog érni tégedet:
Nagy lélek, eredj, dobd a sirra kövedet!

(Czakó sírján)

Csupán annyi az eltérés a Toldiból idézett egyeztetéstől, hogy az értelmező itt nem a személyes, hanem a – hasonló szerepű – visszaható névmás megfelelő alakja: „*Kire* gondolkozni sem szorult *magadra*". Egyébként ennek az első pillanatban nehezen felfogható verssornak a megértését elősegíti a Voinovich-féle kiadásban közölt korábbi változat: „Kire *gondolkozás* sem szorult magadra". Ez pedig értelmileg is, szerkezetileg is összevethető a Toldi estéjének következő soraival: „Hát beszélt is Bence, mert könnyen kilátta, | Hogy ma *őrá szorult a beszéd magára*" (TE. 1. 22.).

R. E.

úgy szerettünk téged?"

természetesebb tehát, ha az első kérdést is ilyen szerkezetnek fogjuk fel. S ha a vonatkozó mondat ebben is a tárgyhoz, mégpedig a többes szám első személyű, értelmezett tárgyhoz *(»minket, sok derék cselédet«)* tartozik, akkor így kell alakulnia: *»Kik...* szerettünk...«" (uo. 103).

Ez az érvelés mindenkit meggyőzhet az eredeti szövegváltozat helyességéről, de nem arról, hogy az utóbbi, a javított változat *(Kit, mint gyermekünket...)* kevésbé volna helyes. A különös egyeztetés ellenére el kell fogadnunk Arany János javítását hasonlóan jónak, sőt – legalábbis a költő szempontjából – az első változatnál is jobbnak. (Mint ahogy a Családi kör című versének is van hat olyan sora, melyet a költő két változatban írt meg, s az utóbb készült változat legalább olyan művészi, mint az eredeti szövegrész!)

Persze itt nem elég csupán a *„Kit ... téged"* egyeztetésére rámutatni. A *Kit* sorkezdés csak abból a nézőpontból érthető meg, hogy Bence ebben az egész versszakban Miklóshoz beszél, a rá vonatkozó szóalakok egész sorával:

Látod jó kis gazdám: György úr nem sokára,
Három négy nap mulva, visszamegy Budára:
Akkor, a mi elmult, feledségbe mégyen,
Kis király *leszesz te* az egész vidéken.
Hát itt *hagynál* minket, sok derék cselédet,
Kit, mint *gyermekünket,* úgy szerettünk *téged?*
Itt *hagynád* a Bimbót s Lombárt a hajszását,
Kiknek hét vásáron sem találni mását?"

Aranynál a sorkezdő *Kik* (= a sok derék cseléd) fölcserélése a *Kit* (= Miklóst) szóalakkal – tulajdonképpen azt célozza, hogy Bence kérlelő beszédében Miklós még jobban a középpontba kerüljön. Az öreg Bence annyira együtt érez „jó kis gazdájával", hogy Miklós személyéhez képest a cselédek említése – úgy érzi a költő – itt csak másodlagos lehet; ezért Arany a *minket,* sok derék cselédet, *Kik ...*" vonatkoztatást a Miklóssal való érzelmi azonosulást jobban kifejező *„Kit,* mint *gyermekünket,* úgy szerettünk *téged*" vonatkoztatással cseréli föl. Az így véglegesült verssorban igen szép a Miklósra utaló szóalakok költői hármassága (három nyelvtani tárgy: *kit, gyermekünket, téged*). A „sok derék cseléd" a *Kik* megváltoztatása ellenére is képviselve maradt a sornak változatlanul hagyott többes szám első személyű szóalakjaiban, illetőleg ragjaiban („gyermek*ünk*et", „szeretta*ünk*").

Az idén megjelent Arany-szótár (Pásztor Emil: Toldiszótár. Arany János Toldijának szókészlete. Tankönyvkiadó, 1986.) már a költőnek ezt a szövegjavítását is figyelembe vette szócikkeiben.

Amikor néhány hónapja megemlítettem Rácz Endrének, hogy a kérdéses javítás magától Arany Jánostól származik, ő készségesen elismerte, hogy akkor a *Kit* sorkezdéssel tekintendő véglegesnek a Toldi szövege.

Pásztor Emil

Nagy László: Szerelem emléke

Szerelem emléke, viráglámpa
tabáni tulipánfa
világíts belső éjszakánkba
mert szívünk megvakult
beborult, elvadult
kitörve édes vonzalomból
átkozott csillagként csak rombol
tördeli párját
szeretőjére halált gondol
viráglámpa
tabáni tulipánfa
ragyogd be szívünk éjszakáját!

A „Szerelem emléke" Nagy László életének igen nehéz korszakában, a testi-lelki szenvedések idején született. A költő a nemzettel együtt valóságos történelmi időszakot élt át, s közben súlyos betegség is gyötörte. A vers a „Szerelmem csonttörő élet (1956–1965)" című ciklusában jelent meg. Ebben is – mint annyi más művében – a „Bolondul küzdök a szépért" Nagy László-i gondolat fogalmazódik meg.

Sem a kötetcímben, sem a verscímben szereplő *szerelem* szó nem szűkül le 'a szeretett személy iránti vonzalom, vágy' jelentésre. Nagy Lászlónál ez a fenséges költői téma elválaszthatatlan a többi, valódi értéket jelentő eszmétől, jelenségtől, s velük összefonódva jelentkezik. Így e fogalom felnagyítódik, több rétegűvé válik, s a tartalmas emberi kapcsolatokra jellemző jóság, tisztaság és tisztesség összefoglalójává lesz. Ennek ismeretében értjük meg, miért fohászkodik a költő az elembertelenedő, gyűlölködő világ fojtogató légkörében a szerelem emlékéhez.

A verskezdő megszólításban a népdalok hangulatát, érzelmi gazdagságát idézik fel a teljes metaforák: *Szerelem emléke, viráglámpa | tabáni tulipánfa.* Majd szenvedélyes elszántsággal hangzik fel a költő esengő kérdése: *világíts belső éjszakánkba,* illetve a befejező sorban: *ragyogd be szívünk éjszakáját!* Ez a megismétlődő – fokozást is magában hordozó – kérés kapcsolja össze, tartja keretként szoros egységben a vers eszmeiségét. A költemény szövegének két rendező elve van: az ellentét és a fokozás. Ez nemcsak a vers egészére, hanem szinte valamennyi alkotóelemére jellemző.

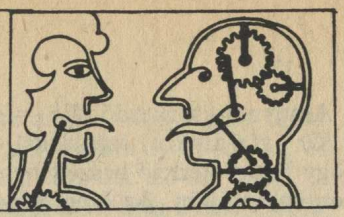
Lényeges ellentét van a fényt adó, világosságot, értelmet sugárzó, értékeket képviselő *szerelem emléke* és a riasztó sötétség, az emberi elvakultság és elvetemültség, a mindnyájunkat fenyegető lelki sivárság: *szívünk éjszakája* között. Ezt az ellentétet a szavak jelentésével is felidézi, vizuálisan is megérzékíti a költő: *viráglámpa, tulipánfa, világíts, ragyogd be – éjszakánkba, megvakult, beborult, halált gondol.* Az ellentétek szervesen illeszkednek bele a mesteri szerkesztésű mű kompozíciójába.

Az indító és a lezáró sorok között a fájdalmas élmények és a gyötrelmes tapasztalatok képi megformálása – többnyire megszemélyesítése – következik. A fokozati rendbe állított igék és igés kifejezések az értékek pusztulását, az egyre növekvő veszteséget érzékeltetik. A múltra s a jelenre egyaránt vonatkoznak: *(szívünk) megvakult, beborult, elvadult; rombol, tördeli párját, halált gondol.* Nagy László pokoljárásának vagyunk tanúi. Ezeknek az igéknek a segítségével az élet legmélyére tekinthetünk, az emberhez méltatlan érzelmekre, cselekedetekre. Ám a költő fel is emel, s a fény felé fordít bennünket. A lezáró sorok fohászkodó, szuggesztív képeivel magunk mögött hagyjuk ezt a testet-lelket megnyomorító, megalázó világot.

A költő állásfoglalásáról – bármilyen furcsán hangzik – a birtokos személyjel árulkodik. Arra figyelmeztet bennünket, hogy nem egyedi sorsról, hanem korunk általános bajáról van szó. A többes szám első személyű alakok – *szívünk, éjszakánkba* – megválasztásával Nagy László az emberrel való azonosulást mondja ki. Nem hirdeti a maga kiváltságos voltát. A bűn mindig idegen volt tőle, a jóért való küzdelem soha. Vallja: a harcot a többi emberrel együtt kell megvívni. Ezt a lírai öntudatot rejti magában a fent említett aprócska grammatikai jel.

Dobóné Berencsi Margit

SZAKNYELVI BERKEKBEN

Mesélő fák

A tulajdonnevek érdekes csoportját alkotják a személyekhez kapcsolódó fanevek. Egy részük úgy keletkezett, hogy valaki – rendszerint jeles egyéniség – elültette a fát, és amikor a növény megeredt, ültetője nevét kapta. Ez a szokás gyakran átment a hivatalos gyakorlatba is. Így élt Balatonfüreden Rabindranath Tagore híres fája, őrizve egyszersmind a szép hindu hagyományok révén a két nép barátságát.

Másik csoportjuk valamely neves ember életének epizódjához fűződik. Ezért nevezik Balatonakarattyán az ősi, ma már elszáradt fűzt „Rákóczi fájának", mert a néphagyomány szerint a fejedelem egykor ehhez a fához kötötte lovát. A dömsödi „Petőfi-fához" is fűz a nép kedves történetet: úgy tartják, hogy a költőnek több verse itt született.

Igaz történet emlékét őrzi a szabadsághegyi „Normafa" elnevezés. Alatta hangzott el Bellini Normájából az ismert ária. Ma már annyira hozzátartozik a városképhez, hogy új csemetével pótolták, mikor villám sújtotta.

A Margitsziget felejthetetlen vendége a tölgyek alatt szeretett pihenni, „hova el nem hat a város zaja semmi". A hagyomány szerint Kápolnán három öreg hársfa, a „Kossuth-hársak", alatt tartotta Kossuth Lajos a csata előtti haditanácsot. Az Arad megyei Újfazekasvarsándon a 68 éves Szikora Katalin számolt be mezőségi nyelvjárásán a régi temetkezési szokásokról:

„Nem vótak akkor márványkëresztëk, kőkëresztëk. Régen az vót a szokás, hogy tëttek egy kis fejfát, és hogy mëgtudják, hol van az ő hozzátartozójuk, fát űtettek. Ez a fa különböző vót: gesztënyefa, diófa, akácfa, szomorúfűz. Kinek, mi teccëtt. És amikor a fa nagyobb lëtt, belevésték az elhunyt nevét. Így tudták meg, hol van az ő hozzátartozójuk."

A földrajzi nevek szerteágazó nemzetsége újabb családtaggal gyarapodott a Fővárosi Kertészet Népligeti Vezetősége jóvoltából. 1974-ben, a Linné-emléktábla elhelyezésekor vetődött fel a gondolat, hogy az elpusztult növényritkaságok pótlásakor az új telepítésű, értékes növényekkel egyúttal a botanika kiválóságainak állítsanak emléket. Jelenleg harminc ilyen „tiszteletfa" díszíti a Népligetet. A szépséges növények számuk szerint csaknem elérik a Margitsziget gazdagságát.

Egyetlen gond keseríti a Fővárosi Kertészet lelkes munkatársait: nem jelölhették a fákon sem a fa tudományos nevét, sem azt, hogy kinek a tiszteletére ültették. A látogatók tüstént elhordják az összes feliratos táblát!

A Népliget kertészei utcaneveket is terveznek. Olyan magyar növénytan-tudósok nevét használták fel, akiket a nagyközönség kevéssé vagy egyáltalán nem ismer. A gondolatot azért is helyeselhetjük, mert a Népliget 112 hektárnyi területén csupán négy utcanév található. Ezért a tájékozódás nehéz, különösen azoknak, akik nem ismerik eléggé ezt a területet. A Fővárosi Tanács a javaslatot 1982-ben tárgyalta. Azóta sem született határozat róla.

Komlógyertyánt ültettek a nemrég elhunyt Csapody Vera (1890–1985) tiszteletére a Királydombon. Nagyszerű, közkedvelt középiskolai matematika–fizika tanárként és igazgatóként indult. Később Gombocz Zoltán fivére, Gombocz Endre neves botanikus tanácsára kezdte gyűjteni a népi növényneveket. Ezekből ő kezdeményezte a szótárkészítést. Mint a növények kitűnő rajzolóját, festőjét állami díjban részesítették.

Filarszky Nándorról (1858–1941) utcát neveznek el a Népligetben. Méltán, hiszen egykor az Eötvös-kollégium tanára, majd a Nemzeti Múzeum Növénytárának vezetője, később igazgatója volt. Egyetemi tanár lett, s tagjai közé választotta a Magyar Tudományos Akadémia.

Lippai János is (1606–1666) kiváló botanikus volt, tanár, gazdasági és kertészeti író. Ő írta az első magyar nyelvű tudományos jellegű kertészeti művet, a „Posoni kert"-et. Tiszteletére a Planetárium személyzeti bejáratánál virginiai datolyaszilvafát ültettek. A tervek közt szerepel az is, hogy az Üllői út–Bihari út sarkán levő névtelen parkot Lippai Jánosról fogják elnevezni.

A növénytanban járatlanok nem ismerik Soó Rezső (1903–1980) nevét. A kétszeres Kossuth-díjas akadémikus, egyetemi tanár a növényrendszertan hazai kidolgozója, a növényzet és a környezet kölcsönhatásának vizsgálója volt. Tiszteletére az ún. Sárgafa-táblán barkócafát ültettek. Nevét a Népliget egyik utcája is őrzi. Lyka Károly Kossuth-díjas művészettörténész (1895–1965) a hazai kakukkfüvek neves gyűjtője volt. Ezért neveztek el róla utcát a Népligetben.

Ezt az elnevezés-rendszert a Népliget kertészei évek óta használják hivatalos jóváhagyás nélkül. Reméljük, kezdeményezésüket végre az illetékesek is jóváhagyják, hivatalossá avatják.

Berényi Zsuzsa Ágnes

Félreértés

Tisztelt Szerkesztőség!

A mellékelt levelet a Népszava márc. 31-i számának „Postaláda" rovatából vágtam ki. A szöveg azt sugallja, mintha a Lenin körúti fotóműteremben maga a megrendelő készítené a felvételeket. Én úgy gondolom, hogy a levélíró nem *készítette*, hanem *készíttette* a családi képeket.

Tisztelettel:

Kovács Lajosné
Bp. Üllői út 189.
1091

Szolgáltatás

Sok szó esik a szolgáltatásról s annak színvonaláról. Szolgáljon példaként a VII. ker. Lenin krt. 50. szám alatti Fővárosi Fotó Vállalat 2. sz. műterem dolgozóinak magatartása.

Családi képet készítettem az üzletben. A felvételek alkalmával az alkalmazottak nemcsak a szakmában való jártasságukról tettek bizonyságot, hanem azt is bizonyították, hogy kellemes emlékeket is rögzíthetnek az emberekben.

„Kiskata... ez a rendes neve?!"

Hetedikesek lehettünk, amikor a biológiatanárnőnk – aki sok szaktárgyán kívül álló dologra nevelt minket – nevetségessé tette az osztály előtt V. Júlia nevű osztálytársnőnket, amiért becsületes neve helyett rendre a *V... Julika* nevet írta tetszelegve a

„Kiskata Néni!"

füzetre. Kortársaink közül nem mindenkinek volt alkalma legalább egy ilyen lecke kapcsán elgondolkodni a teljes személynevek és a becéző formák szerepén, használhatóságán. A hetvenes években szülősorba lépő nemzedék sok tagja ugyanis kizárólag egyetlenegy névformát képzelt el leendő gyermeke hivatalos és szólítóneveként.

A szülők egy csoportja azért választ újonnan divatba jött vagy ritkább nevet, mert azt „nem lehet becézni". Az újszülött fölött lelkendező nagyszülőket rendreutasítják: „Nem *Balika*, hanem *Bálint* a neve". Nem telik bele azonban fél év sem, Bálintból *Bálinkó* lesz, mint ahogy a *Botond*ból *Boti*, a Gergelyből *Gergőce*. A kicsinyítő ösztön legyőzi az ifjú szülők büszke névesztétikai elveit, s ők nemcsak újra fölfedezik a hagyományos becéző alakokat, hanem néha alaposan túltesznek a nagyszülőkön. Az iskolában aztán újabb szólítóneveket gyúrnak a gyerekek a komoly formákból, bebizonyítva, hogy nincsen becézhetetlen név.

Más szülők, újabban egyre gyakrabban, az ellenkező végletbe esnek: a kisgyermekhez, a dédelgetett családtaghoz illő kicsinyítő formát kötnék gyermekükhöz egész életére. Anyakönyveztetnék az *Anni, Detti, Dorka, Teca, Zsófi, Zsuzsu* formákat, sőt nemrég egy szülő a *Kiskata* nevet választotta. Népszerű művésznők névviselése és külföldi névadási szokások egyaránt befolyásolhatják ezeket a szülőket, bár akad, aki úgy véli, hogy a hivatalosított kicsinyítéssel a szülők öntudatlanul is védettséget, szeretetreméltóságot kívánnak útravalóul adni gyermeküknek.

A becézőnevek ilyen módon való túlértékelése hátrányos következményekkel jár, míg elutasításuk a gyakorlatban csak korlátozottan érvényesülhet.

A nevek rövidülése a magyar nyelvben is régóta ismeretes, természetes jelenség. Férfineveink között is sok a becenévi eredetű, például: *Bence, Béni, Samu, Sebő, Vince* az ismertebbek közül; sok ritkább is akad, melyek inkább családnévként használatosak: *Bene, Benkő, Fabó, Pető*. Vannak olyan női neveink is, melyek sajátosan magyar becéző formákból származnak: *Kinga, Lilla; Janka, Józsa* (eredetileg a János, ill. József becézői). Az idegen nyelvekben rövidült alakok nálunk is teljes névként használatosak ma már: *Dóra, Nóra, Laura*. Ez a folyamat ma is tart, újabban vált komoly hangulatú önálló névvé pl. a *Kata* (Erdélyben régóta használatos így), *Magda, Zsuzsa;* a szintén erdélyi *Anikó*. Miért tartom mégis kedvezőtlen jelenségnek a becéző alakok viselését? Elsősorban azért, mert az erősen kicsinyítő formák hivatalos viselése esetén nagyon kevés lehetőség marad arra, hogy a névviselőt korának, hajlamainak, társadalmi szerepének megfelelően szólíthassák, hogy játsszanak a nevével. A teljes neveknek – különösen a régieknek – valóságos udvaruk van becézőnevekből. Több tucat rövid névvel illethetjük pl. az *Erzsébet, Ilona, Katalin, Mária* nevű ismerőseinket, s a becézők közül mind más hangulatú. Tartózkodóbb az *Ilonka*, bizalmasabb az *Ica*, családiasabb az *Ili* stb. A férfinevek között is sok olyan van, amelyet nemcsak a magánéletben becéznek. De az Istvánok, Pálok, Zoltánok felnőtt korukban *Pisták, Palik, Zolik (Zoli bácsik)* lesznek, *Isti, Palkó, Zotya* néven gyerekkorukban szólítják őket. Egy ismerősöm gyermekkorától kezdve ragaszkodott hozzá, hogy *Katalin*-nak hívják, s a teljes név illett is komoly természetéhez. Mulatságos lenne, ha a *Kiskatá*-nak anyakönyvezett hölgy hívatná magát *Katalin*-nak. Egy *Zsófia* lehet *Zsófi* és *Zsóka* is, többek között. A *Zsófi* néven bemutatkozó kislányt eszünkbe sem jutna *Zsóká*-nak szólítani vagy másképpen becézni. A fentebb idézett önállósult nevek *(Dóra, Zsuzsa)* nemcsak azért alkalmasabbak hivatalos használatra a *Detti, Dorka*-féle becézőknél, mert *-a*-ra végződvén, komolyabb hangulatúak, s hasonlítanak a teljes nevekre, hanem azért is, mert *-i, -ka* vagy más becenévképzőt nem tartalmaznak, s ezért még sokféleképpen kicsinyíthetők.

Megfontolásra ajánlom ezért a leendő szülőknek: ne becézőnevet adjanak gyermekeiknek – hogy becézhessék őket.

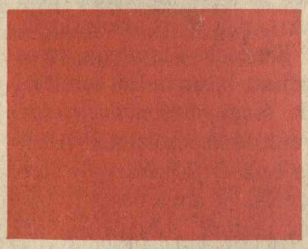
Bíró Ágnes

TÉVEDNI – FIGYELMETLENSÉG KÉRDÉSE IS!

(Élet és Irodalom, 1986. X. 3.)
(Magyar Nemzet, 1986. VI. 3.)
(Fejér Megyei Hírlap, 1986. X. 3.)
Beküldte: Simon Zoárd, 8088 Tabajd, Damjanich u. 40.

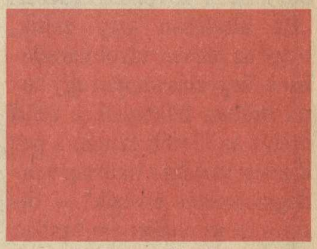
A fegyelmezetten, figyelmesen fogalmazó ugyanis nem keveri össze a *bura* főnevet a *burok*-kal, a *tribun*-t a *tribün*-nel, s a nagy tudós *termékenység*-ét a *termelékenység*-ével.
Közzéteszi:

T. Urbán Ilona

Hasonló volt sokáig a helyzet a chilei politikussal, akit a világnak az innenső felén többnyire csak *V.* Teitelboimként emlegettek az újságok, mert mégsem való az, hogy kommunista néptribünt csak úgy levologyázzunk. Mindamellett ő makacsul úgy nevezte magát, sőt szonátor korában a még kevésbé összepasszoló *Don Volodia* Teitelboim nevet használta.

De azért szeretnénk választ kapni arra, hogy miért van a környezetünkben rengeteg igazságtalanság, miért képmutatóak az emberek, miért nem beszélnek velünk őszintén, vagy hogy mikor magyarázzák meg, hogyan készüljünk a mindennapokra, hogyan kerülhetjük el a szürkeséget, hogyan neveljük majd gyermekeinket, miként érhetjük majd el, hogy az iskola ne csak eszméket, álomvilágot, üvegburkot jelentsen, hanem valóban az életre készítsen, s hogy több örömet jelentsen a mindennapos tanulás...

Az MTA közreműködésével most megjelent angol nyelvű könyv — Scheiber Sándor professzor és Simon Róbert kandidátus tanulmányai, valamint Goldziher levelezése alapján — szemléletesen tükrözi a nagy tudós páratlan munkabírását és termelékenységét.

NYELV ÉS ISKOLA

Téves szóválasztások

Egyik napilapunkból való ez a mondat: „A reform szükségszerűen differenciálódással jár együtt; van, aki ennek az előnyeit élvezi, van, aki a hátrányait...". *Hátrányok élvezése* nyilvánvalóan ellentmondásos dolog. Így volna helyesen: van, aki ennek az előnyeit élvezi, van, aki a hátrányait érzi (érzékeli, szenvedi, tapasztalja).

„A professzor megtekintette azt a spektrométert, amelyet még az ő tanítómestere *fedezett fel*" – hangzott el a rádió népszerű tudományos műsorában. A következő idézet egyik tudomány-népszerűsítő lapunkból való: „...a magyar Déri Miksa, Bláthy Ottó és Zipernowsky Károly *fölfedezte* az első, a gyakorlatban is gazdaságosan alkalmazható transzformátort." – *Fölfedezni* csak egy régebben is meglevő, de addig még nem ismeretes dolgot, jelenséget lehet (pl. egy új földrészt, szigetet, vízesést, vulkánt). A szemelvényekben szereplő spektrométer és transzformátor *feltalálásáról, megszerkesztéséről, megalkotásáról* kellett volna szólni.

Bírósági ügy ismertetéséből való a következő idézet: „Ez általában úgy zajlik, hogy az *önként* távolmaradókat a tárgyalás napján egy korai órában felkeresik a rend őrei, s az illetők ezután a per kezdési idejéig a hatóság vendégszeretetét élvezik" – bizony itt az *önként* (= szabad elhatározásból) távolmaradók helyett *önkényesen* (saját kényük-kedvük szerint) távolmaradókról kellett volna írni.

Egy másik folyóiratban olvashattuk: „Vannak motorosok, akik *előnyben tartják* az éjszakai motorzást." – Szokásosabb szókapcsolat az *előnyben részesítik* és az *előnyösnek tartják*. Az előnyben tartják a kettő összekeveredése.

„Hogy kiadásunknak *hányadát* fedezi ez az összeg, csak akkor tudnám megmondani pontosan, ha már tudnám, mennyi a jegybevételünk" – magyarázta a nyilatkozó személy. – Mivel a *hányad* jelentése csak ennyi: 'valaminek bizonyos nagyságú része', egy szó még hiányzik a mondatból; így lett volna jó: hogy kiadásainknak *hányadrészét* (vagy *mekkora hányadát*) fedezi ez az összeg...

Egyik kedves színészünk mondta az őt faggató riporternek: „Amilyen *gátlástalan* vagyok a színpadon...". – Meg kell mondanunk, hogy itt is pontatlan volt a szóválasztás. A *gátlástalan* nem egyszerűen a *gátlásos* ellenpárja. Többnyire elítélő értelemben használjuk; az olyan emberről mondjuk, akiben nincsenek erkölcsi gátlások. A szándékolt mondandó bizonnyal ez volt: Amennyire *nem vagyok gátlásos* a színpadon...

A kifejezés szabatossága olykor apróságokon múlhat!

Rozslay György

Régi és újabb szólásainkról

Anyanyelvi szakkörök hálás témája lehet a szólásokkal való foglalkozás. Annál is inkább, mivel nyelvtankönyveinkben egy rövid meghatározáson, pár szólásmagyarázaton kívül legfeljebb még egy-két gyakorlatban találkozunk velük. Iskolai könyvtárakban azonban sok helyen fellelhetők *O. Nagy Gábor* kötetei, a *Mi fán terem?* és a *Magyar szólások és közmondások* könyve, újabban pedig egy régi szerző, *Kertész Manó Szokásmondások* című műve is. Ezek segítségével nagyon sok szólást tudunk helyesen értelmezni, s számos szólásunk történetét is megismerhetjük.

Nagy szükség van erre, mert tapasztalataim szerint diákjaink a szólások pontos jelentését – leszámítva természetesen néhány tucat valóban közkeletű szólást – nem ismerik, s ugyancsak keveset tudnak a hozzájuk fűződő történeti, művelődéstörténeti, nyelvi magyarázatokról.

A szólásokkal való foglalkozás egyik módja lehet az *egy-egy témával kapcsolatos szólások összegyűjtése*. Máskor egy vagy több szóhoz kapcsolódó szólásokat olvasunk fel, amelyeket *értelmezni próbálunk*. Élővé úgy „varázsolhatunk" szólásokat, hogy egy kis *történetet kerekítünk hozzájuk*. A *Magyar szólások és közmondások* éppen 95 szólást és közmondást sorol fel *szó* szavunkkal kapcsolatban. Az ismert szólások mellett például olyanokat is, mint: *sok benne a szó, de kevés a só* (= bőbeszédű, de nem sok a veleje annak, amit mond); *aprózza a szót* (= érzik a beszédén, hogy ittas); a közmondások köréből pedig például ezt: *A szónak párját kell adni* (= ha szólnak hozzánk, illik rá válaszolni) stb.

Kevesebb, mintegy ötven szólást, közmondást sorolt fel *O. Nagy Gábor nyelv* szavunkkal kapcsolatban. A *cifra beszéd, hegedűszó* (= tetszetős, de üres beszéd) szólást réginek, *A beszéd megeszi a dolgot* (= nem beszélni, hanem tenni kell) közmondást tájnyelvinek minősíti a gyűjtemény. Egyébként a *szó* szavunkhoz kapcsolódó idézett szólások mellett is ott olvashatjuk a két minősítés valamelyikét. Aligha kell azonban bizonygatni, milyen gazdagodást jelentene, ha gyakran élnénk velük!

A szólások témakörének szakköri feldolgozásakor magam a fent említett műveken kívül nagy haszonnal forgattam még a *Nyelvművelő kézikönyv* második kötetét is. Itt találkoztam a szólás fogalmának alábbi, szabatos megfogalmazásával: „Szólásoknak azokat a szókapcsolatokat, kifejezéseket, illetve teljes mondatokat tekintjük, melyeket nem elsődleges, valóságos jelentésükben használunk, hanem új jelentéstani egységként, átvitt értelemben."

A *Nyelvművelő kézikönyv* külön szócikkben foglalkozik a szólásokkal, a szóláshasonlatokkal, valamint – jellegéből következően – a szólásokkal kapcsolatos nyelvi, nyelvhelyességi kérdésekkel is. A leggyakoribb használati vétségek ezen a téren a következők:

a) Szólásvegyülés (szólás-keverés, ill. szerkezetvegyítés révén);
b) A szólás használatának kiterjesztése a jelentés pontatlan ismerete miatt;

c) A kötött alakú szólás önkényes módosítása;
d) A szólás stílusértékének elhanyagolása a felhasználáskor.

A szólások lassú visszaszorulása, a használatukban mutatkozó egyre több pontatlanság mellett még más is indokolja a szólásokkal való törődést, s ez az újonnan keletkező szólások problémája. Mai nyelvünk, így a diáknyelv is használ olyan szólásokat, amelyek nem tekintenek vissza évszázados múltra, hanem mindössze néhány évre, évtizedre. Több ilyen szólást idéz az *Édes Anyanyelvünk* 1986. évi 1. számában *Kürti András* cikke is.

Az új szólások jó része a túlzott használat miatt hamar elkopik, közhellyé válik. Valószínű azonban, hogy nem is egy túléli majd korunkat, s egykor például a XX. századi technikai színvonal mutatójává válik. A jövő nyelvésze úgy tekint majd rá, mint mi a vitézi élettel, avagy a céhekkel kapcsolatos szólásainkra.

Ami a diákok körében ma élő újkeletű szólásokat illeti, jövendő sorsuk még nehezen jósolható meg. A mai diákok szájából újabban egyre gyakrabban hallható *nem lexikon a fejem, nem vagyok én komputer* mellett továbbra is él még a *nem káptalan a fejem* szólás, egészen más asszociációkat keltve. A *súgjon neked a déli szél* szólás slágerszövegekre emlékeztetően érzelgős, a nemcsak a diákok körében népszerű *olajra lép* pedig inkább tényközlő.

Feltűnően sok változatban él a diákok nyelvében egy szóláshasonlat, amelynek első eleme a *kevés* szó. A *kevés, mint mackósajtban a brummogás* kedveskedő hangulatú szólástól a *kevés, mint börtönben a vészkijárat*-on át az egészen durva szóláshasonlatokig sokféle található közöttük. Használatuk elterjedtsége, sok mindenre (s ezért konkrétan semmire sem) illő voltuk miatt a legjobb úton haladnak a közhellyé válás felé.

Csetneki Sándorné
(Pusztaszabolcs)

Diákok aranyköpései

Kecskeméten 1974–78 között végigtanítottam egy osztályt: magyarra is, oroszra is. A magyarból írt dolgozatok, röpdolgozatok, felmérők humoros részei akkor tüstént a faliújságra kerültek. Most csak elő kellett vennem a borítékot, hogy átnyújtsak egy csokrot a lassan már 10 éve érett piardiákok tollából...

Hirtelen minden hős elfehéredett a trójai ló gyomrában. – Az előre betanult hazugságot előadtam Priamosznak, aki az örömtől elkábulva nem látott át a szitán. – Antigoné jellemzése három szóval: elszánt, büszke és tapinthatatlan. – Balassi Júliája özvegy nemesi leány volt. – Balassi hosszú barna haja meg-megcsillan az éjszaka csöndjében. – Zrínyi olyan délcegen ült a lovon, mintha nem is ló lett volna alatta, hanem bak. – Júlia fölébredt, meglátta holt kedvesét, és tőrét szívébe szúrta. – Gyöngyösi István a házasságról írt mókás verseket. – Az olvasó figyelmét leköti a költői jelzőkkel teletűzdelt napnyugta... Mintha betegség volna az, ami Csokonai képteremtő fantáziáját ontaná: úgy hányja ki a költői képeket. – Lenszkij másodszor Olga szívében hal meg nem sokkal a párbaj után. – Akkor történik, amikor Goriot apó meghal, és Rastignac lecsukja a szempilláját. – Anyegin és Tatjána monoton lassúsággal válnak el egymástól. – Vörösmarty A vén cigányban saját maga bújik a címhős szerepébe. – A költő lelkitükrét a versszakba ékelt harci zajt jelentő szavak mutatják. – Vörösmarty a mitológiai alakoktól a bibliai eseményekig terjedő jelzőkkel állítja párhuzamba a nemzet helyzetét. – Heine is Petőfi korában élt, szellemük így egymástól függetlenül egy síkon futott. – Aranynál a szegény honvéd kéri, hogy adjanak neki egy falatot a tizedik versszakban. – A walesi bárdokat a császár látogatásakor írta a költő, hogy versel köszöntsék a szabadságharc hőseinek lemészárlóját. – A 8. versszakból a kilátástalanság, a bánkódás hangja kondul ki.

Holczer József

Júlia fölébredt...

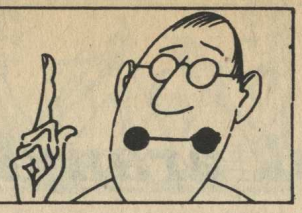

„Kérek egy falatot a tizedik versszakból...

Heine és Petőfi szelleme...

BESZÉLNI NEHÉZ

Hangsúlyozási kérdések

Nehéz dolog a hangzásról írni. Hogy mégis megpróbálom, az sokak unszolásának eredménye. Hogy folytatom-e majd, az nem kis mértékben az olvasói visszajelzésektől függ. Ha úgy látszik: némileg sikerül azért érzékeltetni azt, amit valójában hallani kellene, időnként talán ismét vállalkozom effélére.

Ennek a néhány – hangosnak született – adásszövegnek írásos közrebocsátása tehát kísérlet – közkívánatra.

AZ EMELT EREJŰ SZAKASZHANGSÚLYRÓL

Mikor jelölhetünk emelt erejű szakaszhangsúlyt, és hányat jelölhetünk egy mondatban? Alábbi példáink erre a kérdésre adnak választ.

Vegyük elsőnek ezt a példát, úgy, ahogy elhangzott:

„És az apai mosoly valóban azt tükrözte, ¦ hogy a fénykép így még kifejezőbb, ¦ még beszédesebb lett."

A beszélő itt a „valóban" határozó rovására hangsúlyozta emelt erővel az előre mutató „azt" névmást. S ami még feltűnőbb: a nyomósító „még" szócskát mindkétszer eltüntette a jogtalanul kiemelt „kifejezőbb" és „beszédesebb" javára.

Hogyan kellett volna?

Fontos megállapítanunk mindenekelőtt, hogy a mondat két tagmondatból (más néven: két mondategységből) áll. Így elvben két olyan hangsúly lehet benne, amely erősebb a közepesnél: mondategységenként egy-egy. Az elsőben azonban egy sem kívánkozik: az előzményeket ismétlő, gyenge nyomatékú „apai mosoly" után a „valóban" és az „azt" egyforma, középerejű hangsúllyal éri be. Azért, mert az első (nyomósító) határozó, a második (előre mutató) tárgy; s mint különnemű tagok, kölcsönösen elnyomják egymást, egyikük sem erősödhet a másik fölé. – A második tagmondatban viszont a középerejű „fénykép" szó után két emelt erejű szócska van: a két nyomósító „még". Nos: hogy kerülhet egyazon mondategységbe két emelt erejű hangsúly? Úgy, hogy ezek egynemű részek, egymás mellé rendeltek, s így nem közömbösítik egymást. – A szöveg a maga természete szerint tehát így hangzik:

„És az apai mosoly valóban azt tükrözte, hogy a fénykép így még kifejezőbb, ¦ még beszédesebb lett."

Nézzünk egy újabb példát! Ezt eredetiben így hallottuk:

„Nagyon kellemetlen nekem, hogy nem tudom biztosan: valóban elment-e."

Itt bizony a nyomósított „kellemetlen" elnyomta a nyomósítására szolgáló „nagyon" határozót; az „elment-e" fölösleges (s ráadásul kettős) hangsúlya pedig lefékezte a „valóban" határozó erejét.

Nézzük csak! E példánk három tagmondatból áll, tehát elvben akár három erős hangsúlyt is találhatnánk benne. Ámde az első tagmondatban egyenlő rangú újdonság az, hogy „kellemetlen", s az, hogy „nagyon" (hiszen nem a „kissé kellemetlen"-nel áll szemben, hanem kettős súlypontú: „kellemetlen", mégpedig „nagyon"). Ugyanígy a másodikban: egyforma rangú része a panasznak az, hogy „nem tudom", s az, hogy „biztosan": itt sem emelkedhet egyik sem a különnemű párja fölé, azaz nem lehet közepesnél nagyobb erejű. A harmadik tagmondatban viszont nem az a (függő) kérdés, hogy „elment-e", mégpedig „valóban", hanem: hogy „valóban elment-e". Itt a „valóban" nyomatéka főhangsúlyi erőre emelkedhet. – Ez a mondat tehát ilyen hangzást kíván:

„Nagyon kellemetlen nekem, hogy nem tudom biztosan: ¦ valóban elment-e."

Harmadiknak ez a példa kívánkozik ide (először úgy, ahogy a rádióban elmondták):

„Hm, persze neked is mindig a mulatságon jár az eszed!"

Mint látni lehet (ha hallani – sajna – nem is), a hangsúlyok ereje a hangzás folyamán fokozatosan emelkedett. Ez jó is volna, ha a „neked is" helyén az állna: „neked". De az „is" nyomósít, s így a „neked is" nem lehet középerejűnél gyengébb. Ámde akkor ez, meg az emelt erejű „mulatságon" úgy fogja közre a „mindig" határozót, hogy arra csak egy gyengécske hangsúly eshet. – A mondat így alakul hát:

„Hm, ¦ persze neked is mindig a mulatságon jár az eszed!"

Visszatekintve megállapíthatjuk: közepesnél nagyobb erejű nyomaték (azaz emelt erejű szakaszhangsúly vagy főhangsúly) egy-egy tagmondatban egy-egy lehet. Több csak akkor, ha a nagy nyomatékú tagok egyenrangúak, egyneműek, egymás mellé rendeltek. Ha két különnemű tagnak van egyformán kiemelkedő újdonságtartalma, akkor ezek egyensúlyban tartják, kölcsönösen elnyomják egymást; azaz mindkettejük középerejű marad, egyik sem emelkedhet a másik fölé.

S HA MEGBOMLIK AZ EGYENSÚLY...

Azt láttuk az imént: ha a mondatban két (különnemű) rész egyenlő újdonságú, akkor hangsúlyuk tekintetében egyensúlyban tartják egymást, azaz mindkettőre egyforma erejű nyomaték esik. – Nézzük csak: miért baj, ha ez nem így van.

Idézzük fel ezt a példát, eredeti hangzásában:

„Mert a segélyen kívül ¦ még a ház rendbehozatalában is segítik a nagymamát. [Értsd: a tanács dolgozói.] Pedig ezt ¦ levélírónk gyermekeinek kellett volna megtenniök."

Jelölésünk mutatja: az első mondatban „a ház rendbehozatalában" szerkezet úgy hangzott el, mintha a ház körül másban is segítenének a tanácsiak, meg a rendbehozatalában is. A második mondatban a „levélírónk gyermekeinek" részlet hatott úgy (a birtokszó erős kiemelése révén), mintha a segítő tanácsbeliek a levélíró barátai, szomszédai vagy talán unokái volnának, akik gyermekeinek feladatát átvállalták.

Mi a jó megoldás?

A tanács „segélyt" adott. Névutója jelzi, hogy erről volt már szó; elég hát rá egy emlékeztető értékű, gyenge kis hangsúly. És mivel, azazhogy miben segített még? – „a ház rendbehozatalában". Birtokos és birtokszava egyforma újdonságú, tehát egyforma, közepes nyomatékú kell, hogy legyen. Láttuk: ha a „rendbehozatalában" nagyobb erejű, eltorzul az értelem. De akkor is, ha a birtokos kap egyedül nyomatékot; hiszen azzal egyéb tárgyaknak – meg nem történt – rendbehozatalával állítanánk szembe a házét! – S kiknek kellett volna ezt megtenniük? Ha a „levélírónk gyermekeinek" szerkezet első szavát hangsúlyozzuk nagy erővel, azt sejtetjük: az ő gyermekeinek kellett volna megtenniük ezt, nem mások gyermekeinek. Ha a „gyermekeinek" kap erős hangsúlyt, a levélíró egyéb rokonai sejlenek fel ellentétként. Igazából a szerkezet két tagjának egyforma – középerejű – hangsúly jár itt is. (S jegyezzük meg még: elterjedt rossz szokás az „ezt" névmást erős hangsúlyúnak jelölni. Pedig itt csak visszautal, nem állít szembe semmivel semmit.)

Jelöljük hát az elmondottak szerint:

„Mert a segélyen kívül még a ház rendbehozatalában is segítik a nagymamát. ¦ Pedig ezt levélírónk gyermekeinek kellett volna megtenniük."

Egyenlő értékű részek egyenlőtlen erejű hangsúlyozása oko-

zott félreértést ebben a példában is (elhangzása szerint jelölve):

„A terroristák célpontja több erőmű és más | létfontosságú intézmény lett volna."

Joggal kapott egyformán gyenge hangsúlyt a „terroristák" és a „célpontja": a szerkezet visszautaló, emlékeztető, s két tagja egyenlő súlyú. – De a folytatásból egyet hihetünk csak: hogy az „erőmű" intézmény ugyan, de nem „létfontosságú"! S nem tudjuk biztosan: erőműből volt-e „több" a célpontok közt, vagy egyebekből is. – Pedig hát a „több" szó közös jelzője az egész további résznek. Miből volt itt „több"? – „erőmű"-ből (ami persze létfontosságú intézmény), és „más létfontosságú intézmény"-ből. Tehát az „erőmű" és a „más" igényel egyforma erejű hangsúlyt; fontosságánál fogva mindkettő emelt erejűt; amit meg is kaphatnak, hiszen egyenrangú, egymás mellé rendelt tagok. Egyenlő erejű hangsúlyt kíván a „létfontosságú intézmény" szerkezet két tagja is; de – mint-hogy nagy nyomatékú jelző árnyékában állnak –, mindkettő gyengét kap. Ha valamelyikük a másik tag fölé emelkedne, azt sejtetnénk ezzel, hogy az erőmű nem „létfontosságú", vagy hogy nem „intézmény".

Ez a példánk tehát így alakul:

„A terroristák célpontja több erőmű és más létfontosságú intézmény lett volna."

S még egy rövid példa. Eredetiben így:

„Még mindig a levegőben maradunk."

Mi az újság benne? Az is, hogy a „levegőben", s az is, hogy „még mindig". A két határozó különnemű, de egyenlő újdonságértékű, így mindkettő középerős hangsúlyú:

„Még mindig a levegőben maradunk."

Az egyenlő újdonságértékű részek tehát egyensúlyban tartják egymást nyomatékértékükben is. Ha nem: a hangsúlyozás nem közvetíti a tartalmat, hanem eltorzítja.

Deme László

Éber szemmel, füllel

A TISZTASÁG – FÉL EGÉSZSÉG!

Az alábbi hír szerzője nem ismeri a címül írt közmondást? (Magyar Nemzet, 1986. IV. 10.)

Beküldte: Lukácsi Éva
1221 Budapest,
Budafoki tér 7.

Közzéteszi: **T. Urbán Ilona**

rológiai vizsgálatok nem minden megfelelőek. Nehezen tisztázható, hogy a vízszállító kocsi, a cisztérna, vagy kútból vett víz tisztasága okozza a negatív bakteriológiai eredményt.

AZ IJEDŐS VOLGA

Inkább: a vezetője!
(Vasárnapi Hírek, 1985. VIII. 20.)

Közzéteszi: **Rácz Endre**

tént a fővárosban. Tizenöt óra harminc perckor a pesterzsébeti *Ócsai úton* az 5-ös út 15-16. kilométere között a főváros felé igyekezett egy *Volga kombi*. Előzés közben megijedt egy szembejövő autótól, hirtelen fékezett és nagy sebességgel az út menti árokba borult. A baleset miatt olyan torlódás keletkezett ezen az útszakaszon, hogy csak a mentő-helikop-

Utcanévírási szabályaink

Az utcák, terek neve írásának 1954-es szabályozásakor a fő problémát az okozta a Helyesírási Bizottságnak, hogy az *utca, út, tér, fasor* elemet és az előtte álló névrészt mikor kapcsoljuk kötőjellel és mikor ne. Sok vita után a bizottság a kötőjel teljes elhagyása mellett döntött; igen szerencsésen: a közterületnevekben a *Váci utca, Gorkij fasor, Marczibányi tér* írásmód igen hamar elterjedt, és teljesen általánossá vált. – Az 1984-es szabályzatnak 182. pontja a kötőjel nélküli írásmódot megerősítette, és kiterjesztette a szintén közterületnek tekintett hidak nevére is: *Szabadság híd, Erzsébet híd.*

Az *utca, út, tér, fasor* előtti névrész(ek) írásmódjáról az 1954-es szabályzat nem szólt, ezekről tíz évvel később „A földrajzi nevek és megjelölések írásának szabályai" című, a Földrajzinév-bizottságtól és a Helyesírási Bizottságtól egyaránt jóváhagyott szabályzat intézkedett (Bp., 1965.). Ez a kiadvány a szókép állandóságának elve alapján állt, ami röviden azt jelenti, hogy az utcanevekben az *utca, út, tér, körönd* előtti névrészt (az alakulatkezdő nagybetű kivételével) úgy írjuk, ahogyan egyébként is írnánk. Tehát a gyakoribb típusokban:

alapforma:	az utcanévben:
Ady Endre	*Ady Endre utca*
Tas vezér	*Tas vezér utca*
öt malom	*Öt malom utca*
szabad sajtó	*Szabad sajtó út*
a régi Fóti út	*Régi Fóti út*
Fehér Hajó (vendéglő)	*Fehér Hajó utca*
Ferenc-hegy, Ferenc-hegyi	*Ferenc-hegyi út*
Tábor-hegy, tábor-hegyi	*Tábor-hegyi út*
Csörsz-árok stb.	*Csörsz-árok utca* stb.

Ezt az írásmódot a Kartográfiai Vállalatnál 1965 óta készült várostérképeken többnyire követték, ez az alapállás olvasható ki a helyesírási szabályzat 11. kiadásának 182. szabálypontjában és a szótári részben levő példákból is: *Váci utca, Gorkij fasor, Szabó Ilonka lépcső, Tas vezér utca, Március 15. tér, Tábor-hegyi út, Erzsébet híd.*

Az elmúlt években azonban a fővárosi tanácsnak az utcaelnevezésekkel foglalkozó szakértői értekezletein több ízben hangzottak el kritikai észrevételek a földrajzi névi és a helyesírási szabályzatokban rögzített egyes (főként kötőjeles) megoldások ellen. A Nyelvtudományi Intézet közönségszolgálatától is nyugtalanító jelzések érkeztek az utcanevek többelemű előrészének írásában mutatkozó zavarokról. A Kartográfiai Vállalat a várostérképek utcanévírásában a megrendelői kívánságok és a szabályos formák között szintén eltéréseket, feszültségeket tapasztalt. E körülmények miatt, továbbá a földrajzi névi szabályzat és a Helyesírási tanácsadó szótár készülő új kiadása miatt is újra át kellett gondolni az eddig tanácsolt névírási módok gyakorlati alkalmazhatóságának kérdését.

A teljes budapesti és nagy vidéki névanyagon megvizsgálva az utcanévírás elveit és ezeknek megvalósulását, azt a tanulságot lehetett levonni, hogy a fentebb bemutatott névtípusok közül csak az utolsó háromban tapasztalható jelentős eltérés a szabályoktól kívánt és a gyakorlatban követett névírás között. Így:

szabályosan:	a gyakorlatban:
Ferenc-hegyi út	*Ferenchegyi út*
Tábor-hegyi út	*Táborhegyi út*
Csörsz-árok utca	*Csörszárok utca*

A közönség ragaszkodása a *Nagymező utca, Szemlőhegy utca, Óhegy utca, Hárshegyi út, Kútvölgyi út, Csillebérci út, Istenhegyi lépcső* írásmódokhoz igen erős. Erre vall pl. az, hogy a húsz éve létező szabály szerinti írásmódot legfeljebb elvétve lehet látni az utcanévtáblákon, a közlekedési járművek tájékoztató feliratain, az újságokban.

A földrajzi köznevet tartalmazó többelemű előrészeket tömbösítő írásgyakorlatnak – egyebek mellett – a legfőbb oka az, hogy a *Kelen-föld, Hűvös-völgy* típusú földrajzi nevekből könnyen lettek városrésznevek, ha a területet beépítették: *Kelenföld, Hűvösvölgy*. Ezek utcanév előrészeként már csak így írva jelenhetnek meg: *Kelenföldi út, Hűvösvölgyi út*. Városrésznévnek fogjuk fel ma már például ezeket is: *Csillebérc, Istenhegy, Naphegy, Rózsadomb, Mártonhegy, Orbánhegy, Táborhegy, Péterhegy, Normafa*, ezért jogosnak tartható, hogy a természetföldrajzi nevekre jellemző kötőjeles írásmódról *(Csille-bérc, Nap-hegy)* áttérjünk az egybeírásukra *(Naphegy tér)*. A közelmúltban végbement gyors városfejlesztés is szinte egyik évről a másikra „termelte" a városrészneveket; pl. az egykori *Gazdag-rét* és *Őr-mező* ma már csak *Gazdagrét, Gazdagréti lakótelep* és *Őrmező, Őrmezei lakótelep* mindenkinek a tudatában. – Hasonló példákat természetesen bőven idézhetnénk vidéki városaink névanyagából is!

Mivel nyelvi, városfejlesztési, sőt közigazgatási okokból az ilyen kategóriaváltások igen gyakoriak, és a szókép-állandósági elv alapján egységes közgyakorlat kialakulása nem remélhető, továbbá azért is, mert a tárgyalt típusokban az egybeírás szokása is igen erős, 1986. december 8-i ülésén az MTA Helyesírási Bizottsága a következőképp határozott: **az utcaneveknek földrajzi köznevet tartalmazó többelemű előrészét egybeírjuk.** Tehát: *Szemlőhegy utca, Táborhegyi út, Istenhegyi lépcső, Ferenchegyi út*. (Más típusokban nem tömbösítünk; tehát pl.: Szabad sajtó út, Fehér Hajó utca.)

Ez az állásfoglalás nem jelenti a 11. kiadás módosítását, mivel ebben az utcanévi előrészek írásmódjáról nincs rendelkezés. Csupán az történt, hogy a bizottság most elvileg pontosította az utcanevek többelemű előrészének az írásmódját, abban a reményben, hogy így a „szabályos" és az „ösztönös" írásgyakorlat összhangba kerül egymással. Ami valamennyiünk érdeke!

Fábián Pál

Tisztelt gyártó!

CSEMEGE ÉDESIPARI GYÁR

Tisztelt Fogyasztó!

Reméljük, hogy az Ön által vásárolt áruval elégedett. Termékeinket, – amelyet hajó emblémánkról felismerhet – jó minőségű nyersanyagokból, a gyártás gondos ellenőrzésével (mellett) készítjük, azok frissen, kifogástalan minőségben és küllemmel kerülnek ki a kereskedelmi hálózatba.
Helytelen tárolás és szállítás esetén előfordulhat, hogy az áru fényét veszti, pl. a csokoládé kiszürkül. Ez a küllemváltozás az áru élvezeti és tápértékére nincs hatással.
Vevőink termékeinkről alkotott véleménye számunkra rendkívül fontos, ezért kérjük, ha minőséghibát észlel, szíveskedjen azt közölni velünk, az árut küldje vissza és írja meg, hogy melyik üzletben vásárolta. Ha a termékünk ízlett, örömmel vesszük és megtisztel bennünket ha azt is megírja.

Vásárlását ezzel a garanciajeggyel vagy a termék csomagolóanyagából kivágott és egy papírlapra felragasztott hajó emblémával kérjük igazolni. Az igazolást kérjük címünkre beküldeni.

A beküldők között évente két alkalommal jutalomsorsolást tartunk.

Nyeremények: „ÉDES NYÁR" KRESZ és SZERENCSE tábor, (időtartam 7–7 nap valamint értékes karácsonyi édesség csomagok
A nyerteseket levélben értesítjük.

BUDAPESTI ÉDESIPARI VÁLLALAT
Csemege Édesipari Gyár – Budapest PF. 400 1519

Állami

Bármilyen udvarias is a hangneme annak a szövegnek, amelyet egy ízléses kis lapra nyomtatott ki, hogy tájékoztasson bennünket, fogyasztókat a dobozban található áruval kapcsolatban, illetőleg hogy jutalomsorsoláson való részvételre biztasson, szóvá kell tennünk, hogy több helyen is hibás helyesírással tette ezt. – És akkor még nem is említettük a szöveg második mondatában olvasható téves névutóhasználatot: *ellenőrzése mellett;* helyesen: *ellenőrzésével.*

Vegyük hát sorra a helyesírási hibákat!

A tagmondatok határán a vessző mindig kiteendő, akár van kötőszó, akár nincs, olvashatjuk a helyesírási szabályzat 11. kiadásának 243. a) pontjában. Ezért pótolandó a vessző a tájékoztató szöveg harmadik bekezdésének végén két helyen is: „az árut küldje vissza, és írja meg ... örömmel vesszük, és megtisztel bennünket, ha azt is megírja". – S a hátlapon: a *valamint* elé mindig vessző teendő.

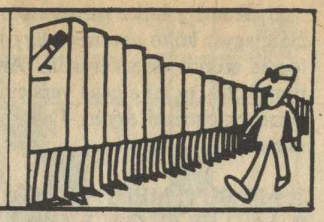
„Találjon fogódzót a szem, amikor a sorok között jár!" – figyelmeztet egy nyelvművelő könyv a zárójel szerepére. Ezt a szemnek szóló fogódzót helyezték rossz helyre a kis tájékoztató lap hátoldalán; ugyanis csak a közbevetett megjegyzés, a magyarázat: „(időtartam 7–7 nap)" teendő zárójelbe, a nyeremények második csoportját felsoroló rész azonban nem. – A mondatzáró pontot is ki kellett volna tenni!

Bár írásgyakorlatunkban a külön- és egybeírásban meglehetősen sok a bizonytalanság, a többféleképpen is megítélhető eset, mégis az az igazság, hogy némi nyelvtani ismerettel általában biztosan el lehet dönteni, melyik a helyes írásforma. A mi esetünkben az *édesség csomagok* különírása bizonyosan helytelen. Mert ha a két szó viszonyát elemezzük, könnyen belátható, hogy köztük így értelmezhető viszony van: 'édesség(ek)et tartalmazó csomag'. Vagyis a két szó a szabályzattól jelentéstömörítőnek nevezett összetételt alkot, tehát egybeírandó: *édességcsomagok*. Ugyanolyan típusú összetétel, mint az *édességbolt* (= édességeket árusító bolt). Ez benne is van a szótárban a *bolt* szócikkben a *csemegebolt, népbolt, vas- és edénybolt* társaságában, utalással a 129. pontra, amely a jelentéstömörítő összetételeket tárgyalja.

Reklámszövegek íróinak is szíves figyelmébe ajánljuk a szabályzat forgatását!

Graf Rezső

SZEMLE

TÁRSADALMI IGÉNYEK AKADÉMIÁNK ELŐTT

A napjainkban erőteljesen kibontakozó nyelvvédő mozgalmak hatókörét, várható eredményeit ma még nem tudjuk felmérni. Az azonban nyilvánvaló, hogy eredményességük nagymértékben függ attól a tudományos bázistól, amelyre támaszkodhatnak. Nyelvművelésünk az utóbbi években sokat tett e tudományos bázis megteremtéséért. Elég, ha csupán a Nyelvművelő kézikönyvet említjük, hiszen felsorolni is hosszú volna az e tárgyú tanulmányokat, köteteket; az újságok nyelvi rovatait, a rádió és a televízió műsorait. Nem feledkezhetünk meg természetesen nyelvtudományunk általános eredményeiről, szótárainkról, nyelvtanainkról sem.

Mégis látnunk kell, hogy – nemzetközi összehasonlításban is – sok olyan kézikönyvünk hiányzik, amelyek nélkül egyre nehezebb a nyelvművelő munkát széles körben tudományos megalapozottsággal folytatni. Az ebből adódó gondokat a szakemberek jól ismerik. Ezért is üdvözölték örömmel a jelenlevők az *Anyanyelvi Bizottság* legutóbbi *ülésén Tolcsvai Nagy Gábor* tervezetét, amely egy *kézikönyvsorozat megalkotására tett előzetes javaslatot*. E sorozat a nyelvművelés fontos területein (stílus, fogalmazás, nyelvtani nehézségek, kiejtés, helyesírás) nyújtana eligazítást.

Egy ilyen munka megvalósítása persze a jelenleginél jóval nagyobb hátteret igényel (tudományos létszámban, anyagiakban). Mégis szükséges egyre többet gondolkodnunk az előrelépés lehetőségein, hiszen a társadalmi igények mind sürgetőbbek, a hiányzó kézikönyveket pedig a jelen és a közeljövő tudományának kell megteremtenie.

A hosszabb távon megvalósítható tervekről való elgondolkodás után egy nagyon is sürgető gyakorlati témát vetett föl ugyanakkor *Szabó Iván*, az MTI Számítógépes Adatbankjának igazgatója: *a számítástechnika idegen szavainak és kifejezéseinek magyarítását*.

Ennek az új technológiának birtokbavételét természetes jelenségként kíséri az anyanyelvi birtokbavétel, amiért számítógépes szakemberek és nyelvészek már eddig is sokat tettek. E célt szolgálja az a nemes kezdeményezés (egy esetleges pénzügyi alap), amelyet Bata Endre jelentett be a Számítástechnikai Ügyvitelszervező Vállalat képviseletében. Ettől is remélhetjük, hogy az együttműködés tovább folytatódik, s a már meglévő, a számítástechnika nyelvét magyarító kézikönyvnek, szótárnak lesz folytatása.

Nyelvi tervezés, *nyelvi változás* címmel tartott felolvasást az Akadémia osztályülésén *Herman József* és *Imre Samu* akadémikus. Áttekintették a magyar nyelvben végbemenő főbb változásokat, a nyelvhasználat romlásának okait, s utaltak azokra az ízlésnevelési társadalmi feladatokra, amelyekkel javítani lehetne a jelenlegi helyzeten.

Az anyanyelv hete

Az *országos megnyitóünnepség* helye az idén *Szolnok* volt, ahol kétnapos emlékülést tartottak a költő-nyelvtudós *Verseghy Ferenc* születésének 230. évfordulóján. Irodalomtudósok és nyelvészek értékelték a város nagy szülöttének latin, német és magyar nyelvű tankönyveit, szépírói műveit, s mutattak rá nyelvművelő felfogásának korszerűségére: a felvilágosodás kori élő nyelv alapos ismeretére és a nyelvszokás törvényeinek fontosságára.

A megye iskoláiban, művelődési intézményeiben a nyelvművelés időszerű kérdéseiről elhangzott mintegy 250 előadás: az egyes társadalmi rétegek, főként a fiatalok beszéd- és magatartáskultúrájáról, a nyilvános megszólalás nehézségeiről; de szóba kerültek olyan „örökzöld" témák is, mint például az idegen szavak kérdésköre.

Szolnok megyén kívül Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Győr-Sopron megye is részt vállalt az ünnepi munkából. A fiatalság helytállt a *„nyelvi tornákon"*; a Kazinczy-versenyen Győrben, az Édes Anyanyelvünk-vetélkedőn Sátoraljaújhelyen, a szolnoki nyelvművelő versenyen. Egerben pedig a pedagógusképző intézmények első országos helyesírási versenyének győztesét köszönthették.

A fővárosban április második felében 150 előadást hallgattak meg iskolákban, üzemekben, hivatalokban. A tanulók körében legnépszerűbbek a játékos nyelvi vetélkedők voltak. Élénk eszmecsere bontakozott ki azon az ünnepzáró fórumon, amelynek az Anyanyelvvédők Klubja adott otthont a Hazafias Népfront budapesti székházában.

A nyelvművelő munka, a nyelvi kultúra jobbítására irányuló törekvések társadalmi megbecsülése nyilvánul meg azokban az elismerésekben, amelyekben lapunk szerkesztői részesültek: Deme László SZOT-díjat kapott, Grétsy László a Szép Szó mozgalom tanácsadójaként „Ifjúságért" érdemérmet, Szepesy Gyula Nyelvi babonák című könyve a Gondolat Kiadó nívódíját érdemelte ki; lapunk rendszeres szerzőjének, Pásztor Emilnek pedig Toldi-szótáráért a Tankönyvkiadó nívódíját nyújtották át.

Bernáth Béla: A szerelem titkos nyelvén

Gondolat Kiadó, 1986.

Csalogató, de csalóka cím a könyv fedőlapján: nem a régi szerelmesek virág-, legyező- vagy kesztyűnyelvéről van szó. Tájékoztatást a belső alcím ad: Erotikus szólások és egyéb folklórszövegek magyarázata. De ez sem pontos; nem erotikus, pajzán nyelvi fordulatok értelmezését kapjuk, hanem szólások, kifejezések, mondókák elhomályosult keletkezését, rejtett, eredeti erotikus jelentését elemzi ki a szerző. Ha tréfásan akarnám jellemezni módszerét, azt mondhatnám, hogy mint ama Mórickának, neki is mindenről *az* jut eszébe. Könyvének huszonöt fejezetében például ilyen „ártatlan" szólásokat tárgyal: *él, mint Marci Hevesen; hátra van még a fekete leves; felült Lackó a nyakára; rossz fát tett a tűzre; részeg, mint az ágyú; kivágja a rezet; az eget is bőgőnek nézi; orrában a harangozópénz.*

Bernáth Béla valóban „egy élet munkájával" gyűjtötte anyagát és érveit, lélektani, néprajzi és nyelvtörténeti adatait, idegen nyelvi párhuzamait annak bizonyítására, hogy szólásaink, népdalaink, mondókáink, játékos népszokásokhoz fűződő szövegeink (regölés, betlehemezés) tele vannak a nemiségre utaló szimbolikával. Kétségtelen az erotikus szemléletmód szerepe a gondolkodásban, a kép- és hasonlatalkotásban, a szavak jelentésváltozásában, tehát általában a nyelvi kifejezésben. A valláserkölcs és a társadalmi illem parancsára azonban mindez a tudat alá szorult, feledésbe foszlott; az erotikum mint tabunak tekintett magyarázó szempont alig tűnik fel az etimológiában, s eddig nem érvényesült a szóláskutatásban sem.

Bernáth Bélának érdeme, hogy ezt a vizsgálati szempontot nálunk elsőként alkalmazta, és módszeresen érvényesíti. Céltudatosságát mutatja, hogy föltevéseinek bizonyítására óriási anyagot búvárolt össze, kéziratos gyűjteményektől az idegen nyelvekig. Szólásmagyarázatait terjedelmes jegyzetek kísérik; van, amelyik több, mint 200 tételből áll. E bőség és alaposság már zavaró. A magyarázatok szövege zsúfolt, tele keresztutalásokkal, ismétlésekkel, adatokkal és körülöttük csapongó merész asszociációkkal, újszerű, meglepő következtetésekkel. Ebben az anyaggazdagságban a gondolatmenet gyakran több irányba csap, mellékvágányra fut, s kanyaraiban elvész szemünk elől a lényeg. Talán ez az oka, hogy a magyarázatok közt alig akad olyan, amelyet igazán meggyőzőnek érzünk, bár fény derül néhány szólásforma rejtett eredeti tartalmára is *(összeszűrik a levet; fújd föl; ennek már fütyültek; a[z anyád] mindenségit; úgy kell, káposztába hús kell)*.

Kétségeinknek azonban van pozitívuma is: érezzük, hogy az eddigi magyarázatok nem kielégítők, s Bernáth könyvének az a szerepe, hogy régi teóriák felülvizsgálatára késztet, bátorít.

Kovalovszky Miklós

NYELVÜNK JÁTÉKAI

Pontozó

Mindenekelőtt az 1987. 1. számban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk meg.

I. **Banánhámozás.** 1. Kalaposa alapos. 2. Lapul apu. 3. Sürget ürge. 4. Alázat láza. 5. Pestet este. 6. Ómentől mentő. 7. Fakard akar. 8. Acéljai célja. 9. Szível íve. 10. Aspiráló spirál. A megfelelő betűkből összeolvasható válasz: *altatódala.*

II. **Elrejtett városok.** 1. Eger. 2. Győr. 3. Hatvan. 4. Gyula. 5. Pécs. 6. Tata. 7. Mór. 8. Kőszeg.

III. **Olvassa össze!** Cseres Tibor: Perbeszédek és párbeszédek.

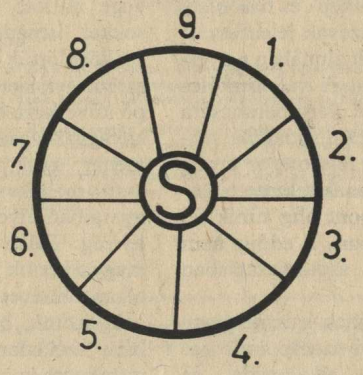
IV. **Ha lehetne...** A keresett főnevek: bálna, torna, málna, pózna, szalonna, tárna, kanna, angolna, tonna, dolina, róna, ciszterna.

V. **Kodály a nyelvről.** A nyelv milliók alkotása, s akkor él igazán, ha mennél többen élnek vele tudatosan.

A legalább 90 pontot elért megfejtők közül a következők nyertek 100–100 forint értékű könyvutalványt: Buza Andrea, Miskolc, Középszer u. 38. (3529); Horváth Géza, Csehszlovákia, Zselíz (Želiezovce), Mierová 51/5 (937 01); Író János, Budapest, Gutenberg krt. 12. (1192); Molnárné Fényes Judit, Tápióbicske, Fürst S. u. 6. (2764); Pálóczi Zsuzsa, Egyházasrádóc, Kossuth L. u. 68. (9783); Pogány Ibolya, Nagykáta, Jászberényi út 3/b (2760); Szabácsi Jenő, Felgyő, Petőfi u. 10. (6645); Szelle István, Sárisáp, Annavölgy 271 (2523); Szigetvári Ferencné, Balatonfenyves, Petőfi u. 119. (8646); Tungsram RT. „Szabvány"-brigád, Budapest, Váci út 77. (1340). Gratulálunk!

A Pontozó új feladatai

I. **„Kerékbe tört"** szólás. Mindegyik meghatározásnak egy-egy *s* betűre végződő ötbetűs szó felel meg. Ha olvasóink a kívánt válaszokat írják be a megszámozott körszeletekbe, a beírt szavak első betűiből összeolvashatják a „kerékbe tört" szólást. Ezt kell beküldeni. (Megfejtése 10 pont.)

1. Bogyó alakú gyümölcs
2. Tésztaféle
3. Mozgásfajta
4. Út is, ügy is lehet ilyen
5. Moszatos
6. Kissé pisze
7. Becstelen
8. Dalárda
9. Gigász

II. **Rend a lelke mindennek!** Négy huszadik századi, már nem élő magyar költő nevének s egy-egy verse címének betűit különböző logika szerint összekevertük. Aki rendet teremt, megtudhatja, ki a négy költő, és mi a négy vers címe. Rejtvényünkben egy-egy költő a versének címével együtt 4 pontot ér, összesen tehát 16 pontot lehet szerezni.

1. AH, BÚT, MÉLY, SEBTŐL, VITÁS, HIT.
2. ÁÁ D EE ÉÉ G H I KK LLLLL Ó Ő P R TTT
3. JTUÁHPÁASIZLGAYGUZLIA
4. AGLÁULYIGVSÓEGYZLOLMI

III. **Játék a nevekkel.** Személyneveink között sok olyan is van, amelyben a vezetéknév valamilyen keresztnévvel azonos. Például: Ignácz Rózsa, Márkus László, Orbán Ottó. Rejtvényünkben tizenöt ilyen nevű közismert személy család- és utónevét adjuk meg betűrendben. Van köztük író, költő, színművész, zeneszerző, karmester, operaénekes, humorista, színházszervező, kertészeti szakember, sportoló és űrhajós is. A felsorolt nevek fele tehát vezetéknév, másik fele keresztnév lesz. A helyes megfejtésért személyenként 1, összesen 15 pont jár.

Ádám, Adorján, Albert, Andor, András, Attila, Balázs, Bálint, Béla, Béla, Bertalan, Dénes, Éva, Farkas, Flórián, Gábor, Gáspár, György, Jenő, József, Károly, Kelemen, László, Margit, Mihály, Miklós, Salamon, Sándor, Stella, Zsófia.

IV. **Pontvadászat az őserdőkben.** Rejtvényünkben olyan emlős állatokra lehet vadászni, amelyek Európán kívül, a többi négy kontinens valamelyikének a területén, leginkább őserdeiben honosak. Mivel a keresett állatok közül némelyik nem eléggé ismeretes, nevük magánhangzóit már eleve megadjuk, s csak a mássalhangzókat kell beírni a pontok helyére. A pontok száma tehát korántsem tetszőleges. Minden pont egy betűjeggyel azonos. Egy-egy meglelt állatnév 2 pontot ér, összesen tehát 24 pontot lehet szerezni. (Egy példa: Afrikában honos nagy testű majom: . Á . I Á . A helyes megoldás: PÁVIÁN.)

1. A menyéthez hasonló, hosszú farkú ázsiai és afrikai emlős: . I . E . . A . . . A
2. Ausztráliában honos, nagy testű vadkutya: . I . . Ó
3. Észak-Afrika és Arábia területén honos sivatagi róka: . E . . E .
4. Délkelet-Ázsiában élő farkatlan majom: . I . . O .
5. Észak-amerikai rénszarvas: . A . I . U
6. Ausztráliai erszényes mackó: . O A . A
7. Főleg Indonéziában honos, a páviánokkal rokon majom: . A . Á . Ó
8. Az amerikai pusztában szabadon élő félvad ló: . U . . . Á . .
9. A Himalája vidékén honos macskamedve: . A . . A
10. Kelet-India és Srí Lanka erdeiben élő repülő mókus: . A . U Á .
11. A forró égövi erdőkben élő, sertés nagyságú emlős: . A . Í .
12. A dél-amerikai Andokban honos lámafajta: . I . U . . A

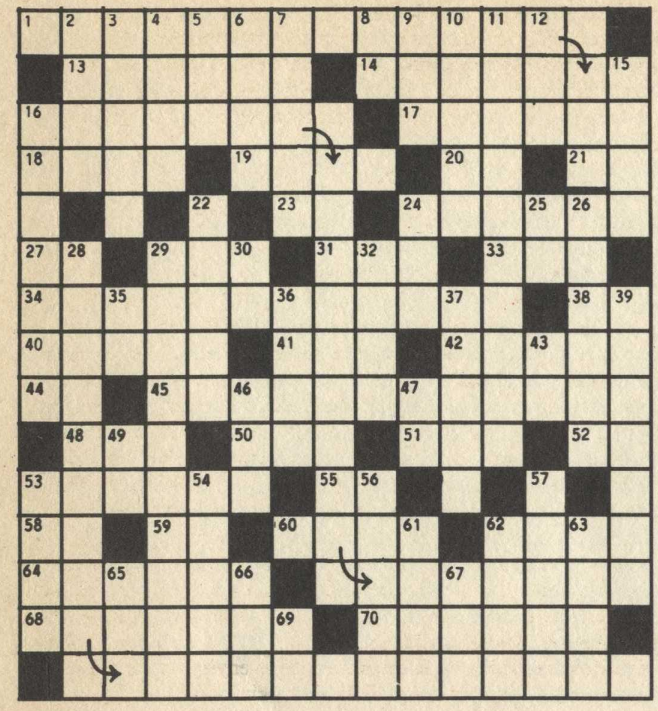
V. **Bajza József a nyelvről.** A múlt század jeles költőjének „Nyelvünk míveléséről" című tanulmányából idézünk egy időt álló megállapítást keresztrejtvényünk vízszintes 1., 16., 45. és függőleges 28. sorában Ezt tessék beküldeni! (Megfejtése 25 pont.)

*

Az e számunkban közzétett rejtvények együttes értéke 90 pont. A sorsolásban azok vehetnek majd részt, akik megfejtésükkel legalább 80 pontot szereztek. A feladatok megoldását 1987. november 15-ig kell beküldeni a következő címre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest 1906, Pf. 62.

Minden rejtvénykedvelő olvasónak jó szórakozást és hasznos időtöltést kívánnak a közölt nyelvi feladványok szerzői:

Dr. Bódi Béla (IV.)
Miskolczi Margit (III.)
Neumann Edit (I.)
Rózsa Ibolya (II.)
Schmidt János

Jó, ha tudjuk

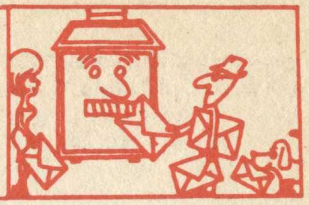
VÍZSZINTES:

1. **Bajza József megállapításának kezdete (zárt betűk: M, L, Á).** 13. Bazaltok hasadékaiban előforduló ásvány. 14. Utazás egyik kelléke. 16. **A megállapítás második része (zárt betűk: V, I).** 17. Görög isten, Kronosz és Rheia fia. 18. Amerikai hírügynökség. 19. Világhírű oparaénekesnőnk (Sylvia). 20. Iparkodj a végén! 21. Mutatószó, ford. 23. Félszáz! 24. Növény száraz lepárlásakor keletkezik. 27. Líra páros betűi. 29. Az agykéreg működését vizsgáló eljárás, röv. 31. Egykori török katonatiszt. 33. Kocsonyás anyag. 34. Angol építész, fő műve a londoni parlament (1795–1860). 38. Rekvizítum kupaszerű darabja! 40. Ez szállja meg a művészt. 41. Csuk. 42. E tengerbe ömlik a Don. 44. Páratlan ódon! 45. **A megállapítás harmadik része.** 48. Kővel tör. 50. ... grófja (Rossini vígoperája). 51. Iskola, röv. 52. Munkadarab! 53. Hirtelen felém nyúl. 55. Szláv családnevek gyakori végződése. 58. Erre a kiütésre nem jó a kenőcs! 59. A fordítottja is igekötő. 60. Híradástechnikai világmárka. 62. Franz Kafka regénye. 64. Kofára bíz. 68. A levéllábú rákok rendjébe tartozó állat. 70. Vallási ünneppel kapcsolatos.

FÜGGŐLEGES:

2. Hajszolás. 3. Támogat. 4. Övezet. 5. Afféle. 6. Táj költői jelzője. 7. Amerikai hordozórakéta-típus. 8. Feneketlen kút! 9. Pénzintézetünk, röv. 10. Matild rokon neve. 11. Portékák listája. 12. Kemence része. 15. Svájci–francia író (Claude). 16. Lőszer. 22. Nap „ébredése". 24. Hajórész. 25. Kiejtett mássalhangzó. 26. Élő. 28. **A megállapítás negyedik, befejező része (zárt betűk: G, E, L).** 29. Alászállás. 30. Igevégződés! 32. Baranya megyei község. 35. Rangjelző szócska. 36. Sporteszköz. 37. Biológiai fajta. 39. Nagy víztároló melletti község. 43. Fogságban van! 46. Nyélre erősített rojtos törlőruha. 47. Gitározni kezd! 49. ÚE. 53. Igefajta. 54. Riadó. 56. Közlekedési pálya. 57. Karinthy Ferenc műve. 61. Imruska. 62. Erős keleti pálinka. 63. Éter gyöke. 65. Fejre állt tehergépkocsi! 66. Tea, német szóval. 67. Létező, a filozófiában. 69. Görög autók jelzése.

POSTALÁDA

Szavaz, leszavaz. Király János – 2330 Dunaharaszti, Móricz Zsigmond u. 2. – levelében időszerű kérdést feszeget, hiszen napjainkban sűrűn hallhatjuk a *szavaz* és a *leszavaz* igét.

Megállapításával lényegében egyetértünk. Bizonyos szövegkörnyezetben fölösleges kitenni az igekötőt a *szavaz* mellé, szerencsésebb – az Ön példájánál maradva – ezt a formát használni: kik, hol és milyen körülmények között *szavazhatnak*. Az is igaz, hogy ha a *leszavaz* tárgyas igeként használatos, akkor azt jelenti, hogy valakit elutasítanak, valamit elvetnek, például: *leszavazzák* a jelöltet, *leszavazzák* a javaslatot.

Idekívánkozik azonban egy kiegészítés a *leszavaz* használati körével kapcsolatban. Ha tárgy nélkül áll a mondatban ez az ige, akkor a *le-* igekötő a következő jelentéstartalommal tölti meg: befejezi a szavazást. (Tehát ugyanúgy a cselekvés befejezett voltára utal a *le-* igekötő ebben az esetben is, mint mondjuk a *ledoktorál* szóban.)

Felde Györgyi

Családnevek eredete. Miből ered az *Angyal, Angyalos, Angi, Angó* és az *Ancsó* családnév? – kérdi Csiki Zoltán, 1039 Budapest, Kabar u. 2.

A régi magyar nyelvben az *Angyalos* keresztnévként is élt. Ennek a névnek mai anyakönyvezhető formája az *Angelus*. Női párja az *Angéla*. Forrása a görög eredetű latin *angelus*. Jelentése: Isten követe. E latin szó magyar származéka az *angyal* köznév is. Az *Angyalos* név jelentése tehát nem 'angyalt ábrázoló' (például: *angyalos címer*), hanem egyszerűen a latin *Angelus* korabeli angyelus olvasatának továbbfejlődése. Az *-us* végződést a magyar nyelvben legtöbbször beceképzőnek érezték, ezért elhagyták a név végéről. Így lett a *Gallus*-ból *Gálos*, majd *Gál*, a *Paulus*-ból *Pál*. Az *Angyalos* keresztnév azonban nem rövidült bizonyíthatóan *Angyal*-lá. Ennek oka az, hogy már volt egy ugyanolyan eredetű *angyal* szavunk. Honnan ered tehát az *Angyal* családnév? Lehet az *angyal* köznév hasonlító családnévvé tétele. De azt is figyelembe kell vennünk, hogy az *Angyalos* keresztnév szlovák és cseh megfelelője angyelnak hangzik (szlovákul *Andel*, csehül *Anděl*). A szlovákban az *Andel* csak családnévként maradt meg, keresztnévként kiszorította a latinos *Angel, Angelus*. A csehben az *Anděl* keresztnévből családnév is lett. A magyar *Angyal* családnév tehát nem a régi magyar *Angyalos* rövidülése, hanem vagy magyar képhasonlat (metafora), vagy az angyel ejtésű és keresztnévi eredetű szlovák vagy cseh családnév értelmesítése, az angyal ejtéshez való igazítása. Az *Ancsel* családnév ennek a magyar változata. Az *Angi, Anghy, Angó* családnevek nem függnek össze ezekkel, hanem a hasonló ejtésű francia *Angui, Angot* családnév átvételei. Ezek azonban nem a francia *Ange, Angèle* származékai. Az *Ancsó* családnév az olasz *Angio* átvétele. Ez pedig az olasz *Angeli* családnév származéka, amely az olasz *Angelo* keresztnévvel szorosan összefügg.

Ladó János

Nyelvi, helyesírási műveltség. Tarján Márta – 1136 Budapest, Hegedűs Gyula u. 23. – szerint „katasztrofális a helyzet a helyesírást illetően Magyarországon. Erre a »legjobb példa« a televízió. A képernyőn rendszeresen és következetesen helytelen írásmódú szövegeket, hirdetéseket olvashatunk. Vajon miért nem tanítják meg a gyerekeket már az általános iskolában nyelvünk alapvető szabályaira? Természetesen az én nyelvi ismereteim is kiegészítésre szorulnak, s éppen ezért rendszeresen használom a nyelvtankönyveket és a különböző szótárakat. Miért nem tudják ezt azok is megtenni, akiknek szövegeit a televízió műsoraiban és az újságokban, napilapokban több millió ember olvassa?"

Megértjük felháborodását. A mi érzéseink is hasonlóak, amikor a televízió képernyőjén megjelennek a tévéújság rövid magánhangzós hírei és hirdetései, vagy a legkülönbözőbb nyelvhasználati és helyesírási hibákkal teletüzdelt feliratszövegek, s amikor nagyon fontos kérdéseket tárgyaló cikkekben, tanulmá-

nyokban is olyan durva hibákkal találkozunk, amelyek a szöveg megértését akadályozzák. Minden alkalmat megragadunk, hogy ezeket a hibákat szóvá tegyük. Így a rádió és a televízió nyelvi műsoraiban, a napi- és hetilapok nyelvi rovataiban – és természetesen lapunkban is! – megpróbáljuk felhívni az illetékesek figyelmét arra, hogy a beszélt és az írott nyelvi szövegek megszerkesztésére, stílusára és helyes írásmódjára nagyobb gondot fordítsanak. Tapasztalataink azt bizonyítják, hogy ezek a figyelemfelkeltő próbálkozások nem hiábavalók. A nyelvhasználati és helyesírási típushibák egy része eltűnőben van. Igaz, a nyelvi igénytelenség újabbakat is teremt. Reméljük azonban, hogy egyre kisebb számban!

T. Urbán Ilona

Kárhozottak ősapáink? Cseprregi Ádám – 1132 Budapest, Visegrádi u. 92. – érdekes problémát vet fel levelében. Petőfi Nemzeti dal c. költeményében az egyik, talán többféleképpen is érthető sor jelentését tudakolja.

Önnek az a meggyőződése, hogy a március 15-i ünnepségen a szavaló helytelenül mondta a verset, amikor így hangsúlyozott: „Rabok voltunk mostanáig, *Kárhozottak ősapáink*, Kik szabadon éltek-haltak, Szolgaföldben nem nyughatnak." Véleménye szerint semmiképp sem lehetnek ősapáink a kárhozottak, hiszen ők szabadok voltak. Sokkal inkább a költő és kortársai azok, akikre a kárhozottság illenék. A kérdéses versrészt tehát így kellett volna szavalni: *„Rabok voltunk mostanáig, kárhozottak,..."*.

Nos, ebben a kérdésben nem könnyű megnyugtatóan dönteni. Valóban meggyőzőnek látszik az a vélemény, amit Ön képvisel: azok a kárhozottak, akik rabságban élnek. Az ősapák, a szabad életet választók más sorsot érdemelnek.

Csakhogy a Petőfi-vers központozása nem ezt az értelmezést sugallja. Ott ugyanis vessző, tehát szünetjel nem szerepel a *kárhozottak* szó után. Sőt az eredeti kéziratban sem! Vagyis a két szó (a *kárhozottak* és az *ősapáink*) együtt, szünet nélkül értendő és mondandó, így pedig az a jelentés látszik biztosabbnak, hogy ősapáink a kárhozottak, nem pedig mi.

A központozás miatt nem zárhatjuk ki ezt a második értelmezési lehetőséget! De vajon hogyan lehettek kárhozottak az ősapák, amikor *mi* voltunk rabok mostanáig? Talán úgy magyarázhatjuk ezt, hogy ősapáink azért vannak most kárhozatra ítélve a sírjukban, azért szenvednek elviselhetetlen kínokat halálukban, mert nem nyughatnak a mostani szolgaföldben, mivel egész életükben szabadon éltek, s szabadon is haltak. (Erre utalhat az igei állítmány jelen idejű ragozása: ősapáink *most* nem nyughatnak a szolgaföldben, nem pedig a múltban!) De szenvedésüknek immár vége, hiszen megtörténik a szent fogadalomtétel a költő és a kortársak részéről: „A magyarok istenére Esküszünk, Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!"

A dicső apák, a hősi múlt és a hozzájuk méltatlan, gyalázatos jelen, a szolgasors összevetése felsejlik más ekkor született Petőfi-versben is. Így például a „Van-e egy marok föld..." című-ben, amelynek első versszaka is az előbbi gondolatmenetet magyarázza, vagyis azt, hogy miért nem nyughatnak e korban a nagy ősök, miért „kárhozottak":

„Van-e egy marok föld a magyar hazában,
Amelyet magyar vér nem áztatott?
Haj, de már nem látszik az ősök vére,
Fiaik befesték újra feketére
A földet, rákenték a gyalázatot!"

Az előbbiek alapján talán Ön is érzi, hogy inkább ez a második értelmezés látszik helyesnek. Persze az igazi bizonyíték az lenne, ha hallhattuk volna Petőfit, amint a „Talpra magyar"-t elszavalja 1848. március 15-én a Nemzeti Múzeum lépcsőjén. Ha ugyan valóban elmondta ott és akkor, hiszen az újabb kutatások ezt kétségbe vonják.

Balogh Judit

Feltételes módú igealakok használata kijelentő értelemben. Posta István – 6640 Csongrád, Gimnázium – szóvá teszi, hogy a tévében, a rádióban gyakran hallhatók ilyen óvatoskodó kijelentések: „Erre a kérdésre azt *mondanám*"; „Csak két kérdést *érintenék*, elvtársak"; „Arról *szólnék* még..."; „*Volna* egy javaslatom, kartársak". Szerinte van ebben valami nyelvi gyámoltalanság, elbizonytalanodás, álszerénység.

Olvasónknak igaza van abban, hogy az általa idézett óvatoskodó fordulatok, különösen ha valakinek a hozzászólásaiban, nyilatkozataiban sűrűn visszatérnek, újra meg újra felbukkannak, valamiféle álszerénységet tükröznek. Mivel az efféle töltelékmondatokkal kísért közlésnek általában semmi akadálya sincs, illetőleg a közlés már el is hangzott, a feltételes igealakoknak ilyenkor általában nincs is szerepük. Meg kell tehát értetnünk a kisebb-nagyobb nyilvánosság előtt gyakran szereplőkkel (szónokokkal, riporterekkel, tanárokkal), hogy a feltételes igealakok halmozása a hallgatóság egy részének bosszúságot okoz, őket pedig gúnyolódás céltáblájává teheti: „Ehhez még azt is *hozzátenném*, hogy...". Hát tegye hozzá! Ki akadályozza meg?

Hangsúlyozzuk azonban: a feltételes módú alakoknak csupán modoros, minduntalan való használatát érezzük túlzásnak, ellenszenvesnek. Egyszer-egyszer való alkalmazásuk inkább csak udvarias gesztusnak tekinthető, valahogy így: *megemlíteném* még (ti. ha Önök is beleegyeznek); *kérnék* egy pohár vizet (hozzáértendő: ha nem okozok ezzel Önöknek kellemetlenséget); én *volnék* az egykori úszóbajnok (értsd: ha nem veszik szerénytelenségnek, hogy személyes emlékeimmel terhelem Önöket). Ezekben az idézettöredékekben a feltételes módnak sajátos szerepe, rendeltetése van.

Grétsy László

1,5-szeres vagy 1,5-szörös? Bálint Ferencné – 1372 Budapest, Postafiók 457 – kérdése a tizedes törtet tartalmazó számjegyek, illetve az ilyen számokhoz járuló toldalékok kapcsolására, helyesírására vonatkozik.

A számnevekhez (hasonlóan a rövidítésekhez) a toldalékok általában olyan alakban járulnak, amilyenben a kiejtett formához kapcsolódnak. A tizedes törtek leírásakor – bár erre nincs általánosan elfogadott nemzetközi szabvány – a szabatos nyelvhasználatban pontosan megnevezzük a tizedes értékét is, s ehhez kapcsoljuk a toldalékot. Tehát kérdezett példája inkább *1,5-szeres* alakban helyes, hiszen az alapalak kimondva *egy egész öttized*. Az *egy egész öt* forma s az ennek megfelelő *1,5-szörös* toldalékolás csak a bizalmas, pongyola s nem túl igényes szakmai nyelvhasználatban fogadható el, de semmi esetre sem a hivatalos szabványokban.

Balogh Judit

Remek rímek

„Gyermekkorom óta bogáncsként csimpaszkodik belém a játékos rímeknek értelmes mondókákká való formálása. Hosszas latolgatás után küldök egy rakományt, az egyszerűség kedvéért kereken százat".
(Csupán morzsákat adunk a bőség kosarából. A szerk.)

Lesz-e, komám, ma rakodás?
Nem, mert nagy a marakodás.
De ha majd nem marakodunk,
akkor talán ma rakodunk.

Hagyd már abba, hallga, Tóni!
Ott horkol egy hallgató, ni.

Munkaeszközt jelent kezünk,
ha kell, rögtön jelentkezünk.

Olyan témát föl ne vessen,
hogy a vendég fölnevessen.

Küldjön nekünk nemezeket,
de jobbakat, nem ezeket,
és ingeket, ne mezeket.

Kicsi falu Velemér,
csapos ott az Elemér,
de sikert csak velem ér:
borba vizet belemér.

A regényt egy ripacs írta;
címe: Az egri pacsirta.

Ez a kenyér nem e heti,
Senki fia nem eheti.

Hallom ám: „papa gályarab".
Aki mondja: papagáj, arab.

Kópéság, minden kiderült,
így végül mindenki derült.

Németh Emil (Budapest)